

קנין הלכה

מראי מקומות

סעיף טו

מקור הדין הוא בגמ' מנחות דף כט. דאמר רב אשיאן בר גרבך ניקב תוכו של ה' כשר, ניקב יריכו אם נשתייר בו כשיעור אות קטנה כשר ואם לאו פסול.

ונחלקו הראשונים בביאור המימרא דניקב תוכו:

- א. רש"י בלישנא קמא והרא"ש [סימן טו] פירשו דניקב תוכו של ה' היינו הרגל הפנימי, ולפי"ז מבואר בגמ' שלגבי הרגל הפנימי לא בעינן שישתייר מלוא אות קטנה וסגי בכל שהוא. ומאידך לא נתפרש לפי לשון זו מה דין אות שניקב כל חללה.
- ב. רש"י [בלישנא בתרא] והרמב"ם [פ"א ה"כ] וספר התרומה [ס' רה] פירשו דניקב תוכו של ה' היינו החלל שבתוכו, ובוה אמרו בגמ' דכשר, ואילו לגבי ניקב יריכו לא מצינו לפי שיטה זו חילוק בין רגל ימני של ה' לרגל השמאלי, [וראה להלן מש"כ החזו"א בזה].

להלפת: בנידון של אות שניקב חללה,¹ העתיק השו"ע [סעיף זה] את לשון הרמב"ם שפירש בלישנא בתרא דרש"י דאם ניקב חללה של האות ה"ז כשר, והיינו דאין צריך שהאות תהא מוקפת גויל מבפנים,² ואח"כ הביא השו"ע את מה שכתב הטור שבירושלמי [פ"ק מגילה ה"ט] משמע דבעינן שתהא האות מוקפת גויל גם מבפנים. וכתבו הט"ז [ס"ק ח] והפמ"ג בשם הלבוש שיש להחמיר כהירושלמי,³ וכדעת הרמ"א כתב הט"ז דאפשר דס"ל דיש להחמיר כחומרת ב' הפירושים, והיינו שאפשר שגם הרמ"א מחמיר בניקב חללה, אך הביה"ל [סוד"ה אבל] כתב שבדרכי משה הארוך מבואר דס"ל להקל בניקב כל חללו.

ולדינא הביא המשנ"ב [ס"ק לו] את דברי הט"ז והפמ"ג בשם הלבוש שיש להחמיר כהירושלמי. ועיי"ש שהצריך שכל האות מבפנים תהא מוקפת גויל. אמנם כתב בביה"ל [ד"ה אבל] שבשעת הדחק אם יש נקב בחלל האות ואין לו סופר שיוכל לגרור מעובי האות כדי שיהא מוקף גויל, יכול לסמוך על הפוסקים המכשירים אפילו ניקב כל חללו.

מהו תוכו של האות

כתב הפמ"ג [א"א ס"ק כב] והביא המשנה ברורה [ס"ק לה] את דבריו, שרק אות שיש לה ג' צדין מקרי חללה תוך האות, [שלדעת הרבה פוסקים אין בזה חסרון, וכנ"ל], אבל אות שאין לה ג' צדידים כגון אות ו' או כ' סופית אין זה בגדר תוך האות, ולכן נקב בסמוך לאות דינו כנקב שמחוץ לאות.

ביאורים והערות

- עיקר דיני מוקף גויל מבוארים להלן [סעיף טז], וכאן הובא רק דין מוקף בחלל האות, שנתפרש בסעיף זה.
- ולפי"ז גם אם הנקב היה קודם הכתיבה ה"ז כשר כיון שלא בעינן מוקף גויל מבפנים. והא דנקטו הרמב"ם והשו"ע דמיירי בניקב אחר הכתיבה [אף שזה כשר גם בניקב מבחוץ וכדלקמן סעיף טז], כתב הט"ז [ס"ק ח] דהוא משום שלכתחילה אין לכתוב אות ע"ג נקב, וכמבואר ברמב"ם [שם]. ובמשנ"ב [ס"ק נג] כתב דמש"כ ניקב אחר הכתיבה הוא אגב סיפא בניקב הרגל דאיירי אחר הכתיבה.
- והנה הט"ז כתב דאף להירושלמי אין להחמיר אלא בניקב כל החלל ולא בניקב חלק מהחלל, וכתב הט"ז בטעם הדבר דכל תוכו של האות חדא הוא, לכן אם רק חלק מתוך האות חסר אין בזה חסרון. וכתב הלבוש שרד דכוונת הט"ז היא שהגויל שמעבר לנקב נחשב היקף גויל, והביא לזה הט"ז ראייה מכל נקב שהוא מרוחק מהאות דמהני היקף גויל הסמוך לאות. ועיי"ש בלבוש שרד שהשיג על הדברים. אך הביה"ל [ד"ה אבל] הביא שהפמ"ג והדה"ח ביארו את דברי הט"ז באופן אחר, וכתבו שדברי הט"ז האלו אולו רק לפי תירוץ הראשון של הבי"ד, דס"ל שפסול מוקף גויל הוא רק בנגיעת אות לאות ולא בנקב, ולכן אם ניקב רק חלק מהחלל כשר אף שהנקב סמוך לאחד מחלקי האות, משום שאין כאן נגיעת אות באות. [והא דפסל כאשר ניקב כל החלל כתב בדה"ח שבכה"ג ה"ז כאילו חלקי האות נוגעים זה בזה, וכפי שיבואר בע"ה להלן]. אבל לתירוץ שני של הבי"ד שגם בנקב יש פסול של מוקף גויל, אם היה הנקב לפני הכתיבה ה"ז יהא פסול לפי הירושלמי גם אם רק חלק מהחלל ניקב, אם הוא סמוך לאות.

קנין הלכה

מראי מקומות

שיעור הרגל הפנימי של אות ה'

לפי לישנא קמא דרש"י די ברגל הפנימי של ה' בכל שהוא, וכן פסק הרא"ש [ס"ט"ו] וכן פסק הטור. אמנם כיון שרוב הראשונים ביארו כלישנא בתרא לכן כתב הב"י דלא דחינן כל הגי רבוותא מקמי הרא"ש, ומשמע מהדברים דלפי רוב הראשונים אין די בכל שהוא. ובשו"ע העתיק את דעת הרא"ש דסגי בכל שהוא, והרמ"א הביא את דעת שאר הפוסקים שהצריכו שיעור אות קמנה. והט"ז [ס"ק ח] כתב שהרמ"א כתב דבריו מחמת הספק דמספק"ל אי כלישנא קמא או כלישנא בתרא, אך המשנ"ב [ס"ק ל"ט] כתב שמהרמ"א משמע שנקט מדין ודאי דבעינן שיעור אות קמנה.

עוד כתב המשנה ברורה דנראה שאם כתב את הרגל הפנימית בפחות משיעור אות קמנה יכול לתקן אף שכבר המשיך בכתיבת הפרשה ואין בזה חסרון שלא כסדרן כיון שעיקר צורת האות קיימת.

עייני החזו"א [או"ח סי' ז] שכתב דמשמע שלפי הרא"ש הא דסגי ברגל הפנימי שיעור כל שהוא, הוא אף לכתחילה ולא רק בדיעבד, [משנ"ב ב' ברגל ימין דלכתחילה בעינן שתגיע עד סוף השיטה ורק בדיעבד הכשירו בשיעור אות קמנה], והוסיף דנראה שהרא"ש סובר דמסברא סגי בנקודה כל שהיא.

ומעתה דן החזו"א לומר שגם ללישנא בתרא דרש"י דניקב תוכו היינו חלל הה', ולא נאמר שום דין על הרגל הפנימי, מ"מ סגי בכל שהוא, כיון שבדברי הרא"ש הדברים מפורשים ובשאר ראשונים לא נתפרש הענין, וכתב שזו דעת הטור וכמש"כ הב"ח. והוסיף החזו"א דאף שהב"י כתב שאין להכשיר ברגל שמאל בכל שהוא, מ"מ בשו"ע חזר בו ולא הביא אלא את דעת הרא"ש. והניח החזו"א בצע"ג את דברי הרמ"א שכתב לדינא דרגל שמאל בעי שיעור אות קמנה.

ולענין דינא כתב החזו"א דאף לדעת הרמ"א שהצריך שיעור אות קמנה, אין צריך שיעור י' מכתב זה, וסגי בשיעור הקטן ביותר שרוב בנ"א יכולים לכתוב אות י' [שיהא לה גוף האות ורגל ימין], דלא יתכן שצריך שיעור אות י' מהכתב הזה, שהרי בדרך כלל שיעור האות כולה הוא ג' קולמוסין ועובי הגג הוא קולמוס אחד, ונמצא שרגל ימין של ה' היא כב' קולמוסין, ואם רגל שמאל היא כאות י' נמצא ששיעור רגל שמאל הוא יותר מעובי קולמוס, והאוויר שבינה לבין הגג הוא פחות מעובי קולמוס, והרי בב"י כתב בשם הברוך שאמר שהאוויר בין גג הה' לרגל שמאל יכול להיות כעובי קולמוס [דהזהיר רק שלא יהא יותר מעובי קולמוס]. וא"כ נמצא דאת"ל שרגל פנימי של ה' צריכה להיות כאות קמנה של הכתב הזה, לא יתכן להכשיר כאשר האוויר שבין הרגל לגג יהיה כעובי קולמוס, אלא מוכח דסגי בשיעור אות קמנה שבקטנים אף לפי הרמ"א.

וכל זה דלא כמש"כ הביאור הלכה [ד"ה מלא אות קמנה] שצריך שיעור אות קמנה מהכתב הזה [ורק בכתב גדול כתב דנראה דסגי בשיעור אות קמנה של כתב בינוני].

ניקב רגל הימני של ה'

בגמ' מנחות [דף כ"ט]. איתא דאם ניקב יריכו [והיינו רגל ימין], אם נשתייר כשיעור אות קמנה ה"ז כשר. וכתבו הפוסקים דהיינו כשיעור אות י'. וכתב המשנה ברורה [ס"ק מד] דלפי מש"כ הב"י [סי' לו] דאות י' צריכה לעיכובא שיהא לה רגל, נמצא ששיעור אות קמנה הוא כשיעור אות י' עם הרגל.

מהו שיעור אות קמנה

כתב הביה"ל [ד"ה מלא אות קמנה] דבכתב בינוני בעינן שיעור אות קמנה מהכתב הזה ולא סגי באות קמנה יותר, ומשמע שבכתב קטן משערין ג"כ לפי הכתב. אך אם הכתב גדול, כתב דנראה דבודאי מהני כמלאו אות קמנה מכתב בינוני. והחזו"א [סי' ז ד"ה במ"ב] כתב דקשה לשער מהו כתב בינוני, אלא אם בכתב בינוני בעינן שיעור אות קמנה מהכתב הזה, אפשר שגם בכתב גדול בעינן שיעור אות י' מהכתב הזה.

ולפי הביה"ל שיעור אות קמנה הנ"ל קאי בין על רגל ימין של הה' ובין על רגל שמאל, לפי פסק הרמ"א שהצריך שיעור אות

קנין הלכה

מראי מקומות

קטנה. אך החזו"א מחלק בזה לענין דינא, שברגל ימין הצריך שיעור אות קטנה מהכתב הזה, אף כשהכתב גדול, אך לענין רגל שמאל כתב דסני בשיעור אות קטנה שבקטנות וכפי שהובא לעיל.

האם כשיש שיעור אות קטנה ביד ימין בעיני גם שאלת תינוק

עיין בהגהת יד אפרים [על המג"א ס"ק יח] שדן לחדש שגם כאשר יש בידך הה' שיעור אות קטנה בעיני שתינוק יקראנה כאות ה' [ומה שלא הוזכר זה בגמ', משום דבגמ' איירי שהנקב היה דק והיה פשוט שהתינוק יקראנה כאות ה' ע"י צירוף המושך הרגל שמעבר לנקב, דס"ל להיד אפרים כשיטת המאירי שהיקל לצרף מה שמעבר לנקב ע"י שאילת תינוק, אך אם הנקב גדול בעינין שאלת תינוק], והניח זאת היד אפרים בצ"ע.

אמנם הביה"ל [ד"ה כשר] כתב שמהרבה מאד פוסקים מבואר דכל שיש שיעור אות קטנה ביד ימין ה"ז כשר, וא"צ שאלת תינוק כיון שזהו השיעור הנצרך באות. וגם אין להביא ראיה מהתינוק כיון שאינו מורגל בצורת ה' כזו שהרגל הימני קצרה. אמנם במקרה שהראו לתינוק ולא קרא כהוגן כתב הביה"ל שיש להחמיר, משום שבספר שיירי כנה"ג כתב דאף במקום שכשר בלי שאלת תינוק, מ"מ אם התינוק קרא שלא כהוגן ה"ז פסול.

שיטת המאירי

כתב הבי"ל [להלן סט"ז] בשם המאירי [ספר קרית ספר מאמר ג ח"ב] ששיעור אות קטנה שנאמר בגמרא אין פירושו באורך הירך שנשתייר מעל הנקב אלא בעובי הקולמוס, שהנקב אכל חלק מעובי האות ונשארה רגל דקה. והובאו הדברים במג"א [ס"ק מז בשם הר"מ, והיינו ר' מנחם המאירי] ובמשנה ברורה [ס"ק מא]. ועיי"ש במשנה ברורה שכתב דדי בשריטה דקה, דאין שיעור לעובי האות. והביה"ל [ד"ה ניקב] כתב דמלשון הגמ' משמע שיש שיעור לעובי האות, שהרי אמרו דבעינין שישתייר מלוא אות קטנה, וסיים הביה"ל דאף שלפי רוב הראשונים אין מקור לשיעור בעובי האות, מ"מ צ"ע כיון שהמג"א הביא את דברי המאירי. והחזו"א [סי' ח ס"ק ה] כתב דאין הכרח לפרש בגמ' שיש שיעור לעובי האות, די"ל דמש"כ בגמ' ואם לאו היינו שלא נשאר כלום.

שיעור אות קטנה באותיות נוספות

כתב המשנה ברורה [ס"ק מב] בשם הפמ"ג שגם באות ד', ל', פ' פשוטה, צ' פשוטה, ק, ות' משערין בשיעור אות קטנה, וציון המשנ"ב למש"כ [סי' לו] בדיני צורת האותיות. והיינו שבאות ל' כתב דבעינין שיעור אות קטנה כמושב האות, ובאות פ' פשוטה בעינין שיעור זה מכנגד קצה הנקודה הפנימית של האות, ובאות צ' פשוטה בעינין שיעור זה ממקום דיבוק ה' לנ'. ובאות ק' שיעור אות קטנה נאמר על הרגל השמאלי דבעינין שיהא שיעור זה מכנגד מקום הכפיפה ולמטה.

סעיף מז

בגמ' [מנחות דף כט:]: איתא ראמי בר תמרי וכו' איפסיקא ליה כרעא דויו' דויהרג בניקבא, אתא לקמיה דר"ז א"ל זיל אייתי ניקא דלא חכים ולא טיפש אי קרי ליה ויהרג כשר, אי לאו יהרג הוא ופסול, ומבואר דלא אמרו כאן שאם נשתייר כמלוא אות קטנה ה"ז כשר [כמו שאמרו לעיל מינה בגמ' לגבי' נפסק יריכו של ה.]. וכתב המרדכי [סי' תתקנב, דף ה:]: שהטעם משום שבאותיות פשוטות כגון ו' ז' ונו"ן סופית לא מהני שיעור אות קטנה, דאדרבה, כל צורת האות מתקבלת ע"י האורך שלה, ובשיעור אות קטנה ה"ז דומה לאות י',⁴ [גם הרמב"ם (פ"א ה"ב) כתב דלא מהני שיעור אות קטנה אא"כ אינה נדמית לאות אחרת], וזהו מקור פסק השו"ע והרמ"א בסעיף זה.

ביאורים והערות

4. וכן איפכא, באות ה' שנשאר ביד ימין שיעור אות קטנה שהכשירו בגמרא, הבאנו לעיל את דברי רוב הפוסקים שא"צ שאלת תינוק. וכתב הביה"ל [ד"ה כשר] דלא שייך שם שאלת תינוק כיון שאינו מורגל בצורה כזו של אות ה'.

קנין הלכה

מראי מקומות

אות ז' שנפסקה

בהגהת רע"א ציין לפמ"ג [סוף סימן לב] בדיני צורת האותיות שתמה למה באות ז' לא סגי בשיעור אות קטנה, והרי אינה דומה לאות י' שהרי הראש של אות ז' יוצא לשני הצדדים. אמנם הביח"ל הביא שבספר דרך החיים ובספר שער אפרים פסלו גם באות ז', [והיינו דלשימתם בעינין שאלת תינוק גם באות ז'], וסיים הביח"ל דעכ"פ אם התינוק קראו י' בודאי פסול.

תינוק דלא חכים ולא טיפש

בגמ' [מנחות דף כט:]: איתא לשאל לתינוק דלא חכים ולא טיפש. ופירש"י דאם התינוק חכם יבין מתוך הענין שלא יתכן לקרות יהרג דאז נמצא מחרף כלפי מעלה, והיינו דבעינין שהתינוק יקרא לפי צורת האות עצמה ולא לפי הענין. ותינוק טיפש פירש"י שאינו יודע לקרות אלא אות שלימה, [והיינו שאין הכוונה שאינו יודע לקרות כלל, אלא שאינו מבין שהאות יכולה להשתנות מעט ועדיין שמה עליה], וכעין זה לשון המאירי [קריית ספר מאמר ג ח"ב] "ואם [התינוק] טיפש אף בהפסד דק שבדקים אינו קוראו כתיקונו שרוח מעט שוברתו והפסד מעט מבלבלו". אולם הט"ז [ס"ק יב] פי' דתינוק טיפש היינו שאינו יודע לקרות, וכן כתב המשנ"ב [ס"ק ג], וצ"ע מה מקורו של הט"ז בזה.

ועיי"ש [במשנ"ב] שכתב בשם הפמ"ג דכל שיוודע לקרות האותיות אינו בגדר תינוק טיפש אע"פ שאינו בקי כ"כ בצורת האותיות. [וכתב בשעה"צ [ס"ק נו] דממחצית השקל משמע לכאורה דפליג על זה, והיינו דהמחה"ש כתב דבעינין שיהא יודע ומבין היטב האותיות בטוב].

האם צריך לכסות לתינוק שאר האותיות

כתב הב"י בשם סדר גט אשכנזי שמדברי הראשונים שכתבו שתינוק חכם עלול לקרוא נכון משום הבנת הענין, מוכח שא"צ לכסות לו שאר האותיות אף לא אלו שלפני התיבה המסופקת, וכן כתבו הרמ"א [שו"ע אה"ע סי' קכה סי"ח] והב"ח [שם] וכן כתבו הלבוש והגר"ז [בסעיף זה]. והמג"א [ס"ק יט] הביא משו"ת מהרי"ט שצריך לכסות מה שלפניו דסירכיה נקט ואזיל, אבל מה שלאחריו א"צ לכסות, והמשנה ברורה [ס"ק נא] הביא את שתי הדעות, [וכתב בשם הבה"ט בשם ספר יד אהרן שגם לתינוק שלא למד באותה פרשה צריך לכסות מה שלפניו, ודלא כספר גט פשוט], אך אותה תיבה שבה האות המסופקת ומה שאחריה א"צ לכסות.⁵

וכתב הט"ז [ס"ק י] דאם נפסקה אות ו' בנקב וצריך שאלת תינוק כדי לידע אם יש שיעור אות ו' מעל הנקב, צריך לכסות מה שלמטה מהנקב, שאל"כ יקראנה התינוק כאות ו' משום מה שמתחת לנקב. [ומה שכתב הט"ז [שם בסוה"ד] בשם הב"ח דאין מכשירים ע"י קריאת תינוק אלא אם האות נכתבה מתחילה כהלכתה ואח"כ נפסקה, והט"ז תמה על זה, עיין רע"א שביאר דהב"ח סובר כהמאירי (שיובא להלן) שקריאת תינוק מהניא גם לצרף מה שמתחת לנקב, וע"ז כתב הב"ח דהיינו דוקא אם מתחילה נכתבה האות בשלימות ואח"כ נפסקה, אבל אם מתחילה היה מופסק לא מהני מה שהתינוק מצרפו].

ציורים נוספים של שאלת תינוק

[א] עיין בתוס' [מנחות דף כט: ד"ה זיל] שכתבו מעשה כגט שבתבת כדת [כדת משה וישראל] היתה האות ד' קטנה כמעט

ביאורים והערות

5. וכתב המקדש מעט [ס"ק נז] שאם כיסו לקטן אחד מה שלפני האות ומה שלאחריו וקרא שלא כהוגן, ולקטן אחר כיסו רק מה שלפני האות ולא מה שלאחריו וקרא כהוגן, ה"ז כשר, כיון שהראשון לא קרא באופן הראוי לקריאה, דעל ידי ראיית שאר האותיות אפשר להבחין יותר איזו אות זו.

קנין הלכה

מראי מקומות

כמו י', והביא רבינו אליהו תינוק וקרא בו כדת והכשיר את הגמ'.
 [ב] עיין בפמ"ג [א"א ס"ק יח] שאם נפסקה הרגל של אות כ' פשוטה, ויש ספק אם מה שנשאר יש לו צורת כ' פשוטה או צורת ר', שואלין לתינוק.
 [ג] כתב בדעת קדושים [ס"ק יב] שאם היתה אות י' שהתג העליון שלה ארוך ודומה לאות ל', אם הראו לתינוק רק את האות הזו וקרא ל' ה"ז פסול. וכתב בגידולי הקדש [ס"ק טו] שבאופן זה צריך לכסות לתינוק את כל שאר האותיות, שאם לא כן יש לחוש שמחמת קוטנה של האות יקראנה ל' אף שצורתה צורת ל', והרי יש בס"ת גם אותיות קטנות, לכן בצירוף כזה יש להראות לו רק את האות עצמה.

האם אפשר לשאול גדול ע"י הסתרת האותיות

עייין בכללים [סוף ספר מקדש מעט וגידולי הקדש כלל יד] שכתב דלכאורה נחלקו הראשונים בנידון אם אפשר לשאול לגדול:
 א. לפי רש"י שכתב שהמעט שאין לשאול לתינוק חכם הוא משום שהוא עלול להשיב לפי תוכן הענין ולא לפי צורת האות עצמה, אפשר דה"נ זה המעט שאין לשאול לגדול, אך לפי זה היה אפשר לשאול גם לתינוק חכם וגם לגדול ע"י הסתרת כל האותיות, אלא שעלולה לצאת מזה חומרא שלא כדון, דלפעמים ע"י ראיית שאר האותיות נעשית האות המסופקת מבוררת יותר לקולא, משא"כ אם אינו רואה את שאר האותיות. [אך אם הסתירו לו כל שאר האותיות וקרא כהוגן ה"ז בודאי כשר].
 ב. אך בלשון הרמב"ם [פ"ד גירושין] שכתב "צריך שיהא הכתב מבואר היטב עד שידעו קטנים לקרותו", משמע שלא סגי בזה שגדול קרא את האות כהוגן אלא בעיניו שגם קטן יקראנה, למען ירוץ כל הקורא בו, ולפי"ז אין לשאול לגדול אף ע"י שיסתיר לו את כל שאר האותיות, דאף אם יקרא כהוגן לא סגי בזה להכשיר אליבא דהרמב"ם.

שאלת כמה תינוקות

כתב המקדש מעט [ס"ק גג] שאין לשאול אלא תינוק אחד, ולא להראותו לתינוק נוסף. ואם שאלו כמה תינוקות, כתב החיד"א בספר לדוד אמת [סי' טו ס"ה] והקסת הסופר [סי' ו' ס"ד] דאוליין בטר רובא, ואם שקולים הם יש לפסול מספק.

האם כשקרא התינוק כהוגן צריך לתקן את האות

כתב הפמ"ג [סוף סי' לב] שאם התינוק קרא את האות כהוגן הרי היא כשרה וא"צ לתקנה. [אמנם מסתבר, וכן כתב בספר משמרת סת"ם, שראוי לתקן, שמא בפעם אחרת תתעורר שוב השאלה ולא יזכרו ששאלו לתינוק, ועלולים לשאול לתינוק אחר ואולי יפסול את הספר].

שיטת המאירי בביאור הגמ' בשאלת תינוק

המאירי [קרית ספר מאמר ג ח"ב, והובאו דבריו בב"י], כתב דמה שאמרו בגמ' שאם נפסקה אות ו' שואלין לתינוק, אין הכוונה ששואלין על מה שנשתייר אם צורתו צורת ו', אלא שואלין לו אם לפי ראייתו מצורף החלק שמעבר להפסק אל עצם האות ונראה כאות אחת, והיינו דאם הוא קורא את הכל יחד כאות ו' ה"ז כשר.⁶

ביאורים והערות

6. ועיין לעיל שהבאנו את דברי רע"א על הט"ז [ס"ק י], שלפי הביאור בדברי הב"ח נקט הב"ח כהמאירי, דע"י שאלת תינוק מצרפין מה שלמטה מהנקב, אך לפי הב"ח אין להקל בזה אלא אם נכתב מתחילה כהלכתו, ואח"כ נוצר הפסק באות, אך אם מתחילה היתה האות מופסקת ה"ז פסול.

קנין הלכה

מראי מקומות

אמנם הט"ז [ס"ק י] כתב לדינא דאין מצרפין מה שלמטה מהנקב, ולכן כתב שצריך לכסות מה שלמטה מהנקב כששואלין לתינוק, וכתב המשנה ברורה [ס"ק מח] דהסכימו האחרונים [פמ"ג, דה"ח, שער אפרים] לדינא כהט"ז שאין להקל כהמאירי. ולענין קריאת התורה, בדה"ח [סי' קנו סכ"ט] ובשערי אפרים [שער ה סי"ב] כתבו להוציא ס"ת אחר, והחזו"א [סי' ח ס"ק ח] כתב שלענין קריאת התורה אפשר לקרוא בספר זה, משום שימת הרמב"ם שקריאת התורה כשירה גם בספר פסול, ובצירוף שימת המאירי דמצרפין מה שלמטה מהנקב אם התינוק קורא כהוגן, וזה אף כאשר ההפסק ניכר להדיא.

בדברי הרמ"א "או שנפסק רגל הא"

האחרונים התקשו בדברי הרמ"א, דהא באות ה' לא הובא בנמ' דין שאילת תינוק אלא דתלוי אם יש שיעור אות קטנה. ובמדרכי לא כתב אות ה' רק אות נ' פשוטה, ויש שגרסו רגל הא' והיינו רגל של אות א', והט"ז הקשה ע"ז, והמג"א גרס רגל האחד, וכתב הפמ"ג והמחה"ש שלפי המג"א צריך למחוק תיבת או, והכוונה אות ו' ז' שניקב או שנפסק רגל אחד מהם.

בדבר פשוט לא מהני שאילת תינוק

כתב הב"י בשם המהרי"ק [שורש סט] והדרכי משה בשם ריב"ש [סי' קכ], שאם האות פסולה בודאי לא מהני שאילת תינוק להכשיר, וכגון שאם רגל הא' או ה' שע"ג הא' אינן נוגעות בגוף הא', וכן אם הנקודה שבתוך אות פ' אינה נוגעת בגוף האות, ה"ז פסול בעצם צורת האות, ולא מהני תיקון אלא כשיש לנו ספק בשיעור האות. ומאידך גיסא כתב הביה"ל [ד"ה אם] בשם הא"ר והפמ"ג דה"ה איפכא, אם עינינו רואות בכירור שיש כאן צורת אות ו' זעירא או נ' פשוטה זעירא, ה"ז כשר וא"צ לשאול לתינוק.

דיני היקף גויל

בגמרא [מנחות דף כא.] איתא אמר רב יהודה אמר רב כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה, ופירש"י שנדבקה באות אחרת.

בטעם הדין כתב הפמ"ג [מ"ז ס"ק ח] דמשמע מהטור שהוא מדין כתיבה תמה, והב"ח [סי' לב ס"ד] כתב שהוא הלכה למשה מסיני.

ועיין חזו"א [סי' ח ס"ק ג וס"ק ח] שביאר דענין מוקף גויל הוא שצורת האות ניכרת ומתבררת רק ע"י הגויל המקיף אותה, ואי נדבקה אות באות אחרת אפשר לטעות ששתיהן אות אחת, וכן אם יש נקב בסמוך לאות עלול הרואה לטעות שנחסר מקצת מהאות במקום הנקב.

קושיית הב"י ותירוציו

והנה הב"י הקשה דבנמ' אמרו שאם ניקב ירך אות ה' ונשאר שיעור אות קטנה ה"ז כשר, והרי אין האות מוקפת גויל דיש נקב בקצה האות, וכן קשה מהנמ' באות ו' שנפסקה בנקב דשואלין לתינוק. ותירץ הב"י שני תירוצים:

- א. דין מוקף גויל בא לפסול רק באות שנדבקה לאות, וכלשון רש"י [מנחות דף כט.], ולא באות שיש נקב סמוך לה.
- ב. עוד תירץ דיש לחלק בין אם הנקב היה לפני הכתיבה, שבזה גם נקב פוסל משום חסרון היקף גויל, לבין נקב שנעשה אחר הכתיבה, שבזה מבואר בגמרא דכשר.

ולענין הלכה הביא הב"י תשובת הרלב"ח [סי' א] שכתב שאף שהרמב"ם [פ"א הי"ט] הביא רק פסול של דיבוק אותיות, אך בירושלמי [המובא בהגמ"י שם אות י] מבואר דיש פסול של מוקף גויל גם בנקב, וגם המאירי [בקריית ספר] כתב דנקב בשעת הכתיבה פוסל מחמת חסרון היקף גויל, וכן הוא ברמ"ה [פ"ב גיטין], ולכן פסל הרמ"ה ס"ת שאות כ' פשוטה הגיעה עד סוף הקלף. וכן העתיק השו"ע [סוף סעיף זה] דין זה של הרלב"ח, והיינו שהשו"ע חשש להחמיר כתירוץ שני של הב"י, שנקב בשעת

קנין הלכה

מראי מקומות

הכתיבה פוסל. [וכתב המשנ"ב (ס"ק נג) דבציור של הרלב"ח מיקרי שעת הכתיבה אף באופן ששיעור אות כ' פשוטה נגמר קודם לכן, דכל שלא סילק ידו מהאות מיקרי שעת הכתיבה וה"ז מועיל גם בנקב].⁷ ועיין בזה עוד להלן בקושיית הט"ז מסעיף טו.⁸

וכתב הפמ"ג [סוף סי' לב כללי מוקף גויל] והביא המשנ"ב דבריו בסוף משנת סופרים [סי' לו] דגם בנקב שנעשה אחר הכתיבה יש להחמיר לכתחילה ולגרור מקצה האות או מעובי האות כדי שיהא מוקף גויל, והוסיף שאין בזה חסרון של שלא כסדרן, אף בנקב שנעשה לפני הכתיבה.

אותיות שנדבקו זו לזו אחר הכתיבה

האחרונים נחלקו בדיון אותיות שנדבקו זו לזו אחר הכתיבה:

[א] בבית שמואל [אה"ע סי' קכה ס"ק כט] ובשו"ת נודע ביהודה [מהדו"ק יו"ד סי' עה], ובשו"ת רע"א [מהדו"ת סוס"י יד], ובספר דרך החיים [הלכות קריאת התורה] נקטו שדין זה תלוי בשני תירוצי הב"י, דלפי התירוץ הראשון אין חילוק מתי נעשה הדיבוק, ובכל גוונא פסול, אך לפי התירוץ השני שלא חילק הב"י בין חסרון היקף גויל מחמת דיבוק אותיות לבין חסרון מחמת נקב, רק חילק בין נעשה בשעת הכתיבה לנעשה אחר הכתיבה, ה"נ דיבוק אותיות אינו פוסל אם נעשה אחר הכתיבה.

[ב] אך רע"א [בהנהגתו לשו"ע בסעיף זה] ציין לשו"ת דבר משה [אמריליו או"ח סי' ח] שכתב שדיבוק אותיות פוסל אחר הכתיבה גם לפי התירוץ השני של הב"י, ורק לגבי נקב חילק הב"י אימת נעשה, ולא לגבי דיבוק אותיות, דלא בא התירוץ השני של הב"י אלא להחמיר שגם בנקב יש מקרה של חסרון היקף גויל, אם היה בשעת הכתיבה, אך לא בא להקל בדיבוק אותיות. והסברא לחלק כתב הדבר משה שבדיבוק אותיות נשתנה צורת האות טפי, והיא נראית כאות אחת, ולכן פסול בכל גוונא, משא"כ בנקב ליד האות. והחזו"א [סי' ח ס"ק ב] נקט כהדבר משה, וכמעמו הנ"ל, שדיבוק אותיות גרע טפי.

ועיין ביה"ל [ד"ה כשנכתב] שהביא את שתי הדיעות, ומשמע שנקט שאין זה פסול ברור, וכתב דנפק"מ אם מצאו פסול כזה בשעת קריאת התורה שא"צ להוציא ס"ת אחרת.

אמנם לענין להוציא ס"ת אחרת, יתכן שגם לפי הדבר משה והחזו"א הנ"ל שזהו חסרון של מוקף גויל א"צ להוציא, כיון שיש לסמוך על הירושלמי והרד"ך [הובא במג"א ס"ק ג] דדיבוק שנעשה אחר הכתיבה ואפשר לגררו ולהכשירו אין הגרירה מעכבת וכשר גם קודם הגרירה, וכמו שכתב המשנה ברורה [סי' קמג ס"ק כה] שאם אין מי שיגרור את הדיבוק שנעשה בסוף כתיבת האות [וכ"ש אחר כתיבת האות] או בשבת אפשר לקרוא בספר זה.

נקב מאות לאות

בשו"ת נודע ביהודה [מהדו"ק יו"ד סי' עה] נקט שנקב מאות לאות דינו כאותיות שנדבקו זו לזו, כיון שהעיקר הוא שיהא הפסק גויל בין אות לאות, ולכן גם אם הנקב הזה נעשה לאחר הכתיבה יש לפסול. [ולדעת הנוב"י הוי פסול מספק, לחוש לתירוץ

ביאורים והערות

7. החזו"א [סי' ח ס"ק ג ד"ה ובאמת] כתב דמה שחילקו בין האריך האות בשעת הכתיבה לבין האריך האות לאחר שכבר סילק ידו צ"ע, דהא בירושלמי מבואר דכל שנגמר שיעור האות בהכשר מיקרי לאחר הכתיבה, שהרי הירושלמי הכשיר בזה משום שנגמרה האות בהכשר וחזיא לגרירה ולכן אין גרירה מעכבת, וכמו שהביא המג"א [ס"ק ג] בשם הרד"ך מהירושלמי. ועיין שפ בחזו"א [ס"ק ב ד"ה והמ"ב]. [ולכאורה יש לחלק, דבירושלמי לא בעינן שתיגמר האות לגמרי, שהרי הירושלמי הניח בספק גם בנדבקה האות באמצעה, ולכן כל שנגמר שיעור אות סגי בזה לענין הסברא של ראוי לגרירה אף שעדיין לא נגמרה כתיבת האות, שלא סילק ידו, אך לענין דיני מוקף גויל י"ל דמיקרי לא נגמרה האות].

8. ועיין לעיל במג"א [ס"ק ג] שהביא שהרד"ך היקל באופן שראוי להכשירו ע"י גרירה, והיינו אף באות שנדבקה לחברתה בסוף כתיבתה, והמג"א כתב דנראה להחמיר בזה ולא לסמוך על הרד"ך הזה.

קנין הלכה

מראי מקומות

הראשון של הב"י וכמבואר לעיל, ולדעת הדבר משה והחזו"א הנ"ל ה"ז פסול ודאי]. וכן כתב בדרך החיים [הלכות קריאת התורה דין כז], והמשנ"ב [ס"ק נד] הביא דבריו, אך ציין לביה"ל [ד"ה ואחר כך], ושם הקשה על סברא זו מהדין של הרלב"ח [שהובא בשו"ע סעיף זה] שאם רגל כ' הפשוטה מגיעה לסוף הקלף ה"ז כמו נקב, ופסול רק אם נעשה כן מתחילה, והרי גם שם אין היקף גויל מעבר לנקב ואפ"ה אינו פסול.

הביה"ל נקט שעיקר סברת הדה"ח [והנוב"י] היא שבנקב, הגויל שאחרי הנקב משמש כהיקף גויל, ולכן הקשה מאות כ' פשוטה המגיעה לסוף הקלף שאין שם גויל מעבר לנקב. אמנם החזו"א [סי' ח ס"ק ז] הסכים לדברי הנוב"י והדה"ח, דכל שהנקב ממלא את כל האות שבין אות לאות ה"ז כנגיעת אות באות, כיון שעינו של הרואה יכולה לטעות ולסבור שהכל היה מחובר והנקב חיסר מגוף האות. ולענין כ' פשוטה שהגיעה לסוף הקלף, כתב החזו"א די"ל דקיל טפי כיון שאין כתב אחר לפנינו ולכן אין זה מקלקל כ"כ את צורת האות, משא"כ בנקב שממלא כל החלל בין האותיות.

בדברי המ"ז ס"ק יד

עיין ט"ז [ס"ק יד] שכתב שמדמור משמע דלא ס"ל כתירויין השני של הב"י, שהרי הטור הביא מהירושלמי שאם ניקב כל תוכו של האות ה"ז פסול, ומשמע שהאות כבר נכתבה ואח"כ ניקבה, והרי לפי תירויין השני של הב"י אין נקב פוסל כלל אחר הכתיבה, אפילו נקב מחוץ לאות, וכ"ש שלא נפסול נקב בחלל האות, אלא מוכח שהטור סובר כתירויין הראשון של הב"י שחילק בין נגיעת אות באות לבין נקב.

ותמהו האחרונים [נוב"ק י"ד סי' עב, רע"א בהגהתו] דאדרבה, לפי התירויין הראשון של הב"י אין לפסול כלל בנקב, אפילו נעשה בשעת הכתיבה, ואיך יתכן לומר שהטור יסבור כתירויין הראשון של הב"י. וכתב הנוב"י שכוונת המ"ז דמתוך שניקב כל חללה של האות ה"ז כאילו נגעו חלקי האות זה בזה [וכפי שהובאה לעיל סברת הנוב"י והדה"ח שנקב מאות לאות פוסל כמו נגיעת אות באות].

ניקב חללה של האות אחר הכתיבה

השו"ע [לעיל סעיף טו] הביא שהירושלמי פסל באות שניקב חללה, שהצריך שתהא מוקפת גויל גם בתוכה, ועיין לעיל [סעיף טו] מה שכתבנו בענין זה של ניקב חללה. אמנם תמהו האחרונים דמלשון הירושלמי משמע שהאות כבר היתה כתובה ואח"כ ניקבה, ובזה אפילו נקב מבחוץ אינו פוסל [עיין ט"ז ס"ק יד, ונוב"י סי' זה]. וכתב המשנה ברורה [ס"ק לז] בשם הפמ"ג שהשו"ע [סעיף טו] לא הביא את הירושלמי אלא לענין נקב שהיה קודם הכתיבה, אבל נקב לאחר הכתיבה אינו פוסל כלל.

והחזו"א [סי' ח ס"ק ד] כתב שמלשון הטור משמע שהירושלמי פסל גם בנקב שנעשה אחר הכתיבה, וביאר זאת החזו"א שענין היקף גויל אינו דין מסויים וחתוך, אלא כל יסודו הוא שע"י היקף הגויל ניכרת צורת האות, ויש בזה מדרגות חלוקות, ומעתה כתב החזו"א, י"ל שהגויל שבתוך האות הוא מעיקר צורת האות, ולכן גם בניקב גויל זה לאחר הכתיבה ה"ז פוגם את צורת האות, ולכך י"ל שהירושלמי פסל אף כשלא ניקב כל החלל וכפי שהביא הביה"ל, וגם פסל אחר הכתיבה, ואפשר שמורה הירושלמי להכשיר בנקב שנעשה מבחוץ אחר הכתיבה. אמנם כל זה בדעת הירושלמי, אך לענין הלכה כתב החזו"א שבדעת הבבלי הדבר תלוי בב' לשונות רש"י בביאור הגמ' [דף כט], [וכפי שהובא לעיל סעיף טו]. וסיים החזו"א דבשו"ע משמע להחמיר בניקב כל תוך האות אפילו לאחר הכתיבה, [והחזו"א לשיטתו דסבר כהנוב"י שנקב הממלא כל החלל שבין אות לאות או כל החלל שבתוך האות חשוב כנגיעה, וחמור מנקב שאינו מחבר שתי אותיות או שני חלקי אות].

ונמצא שלדעת הפמ"ג והמשנה ברורה אין לפסול כלל בניקב חלל האות אחר הכתיבה אפילו ניקב כל החלל, ולדעת החזו"א יש להחמיר בזה.

קנין הלכה

מראי מקומות

דברי המג"א ס"ק כא

המג"א [ס"ק כא] הביא את דברי הב"ח שאות שנכתבה מתחילה בצורה שהיא מופסקת פסולה אפילו אם אין שם נקב. ותמה רע"א דאם יש באות שיעור ולא באנו לדון אלא משום היקף גויל, פשיטא שאין לפסול אלא כשנפסקה האות ע"י נקב, אך אם נפסקה בלי נקב נמצא שיש שם היקף גויל. וכתב רע"א לכאורה שב"ח איירי באופן שאין שיעור אות אלא אם מצרפין מה שמעבר להפסק, וסובר כהמאירי שאפשר לצרף זאת, אך דוקא אם נכתב בכשרות ואח"כ נפסק, ולא אם נפסק מתחילה. ואח"כ הביא המג"א את דברי שו"ת מהר"י לבית לוי שכתב שאם יש שריטה דקה בתוך האות ואינו עובר מעבר לגויל ה"ז כשר, כיון שאינו נראה כאות חלוקה לשנים.

ועיין במחצית השקל בהגהה מחתנו שהעתיק את לשונו של המהר"י לבית לוי העוסק באותיות שנחתכו ע"י שריטה שמחית שאינה מפולשת לכל עובי הקלף, ואין השריטה ניכרת אלא אם מגביה את האות באצבעו מאחורי הגויל, והביא את תשובת מהר"ק [סי' קנג] העוסק באות שנעשה בה קרע ודיבוקו בדבק, שכתב המהר"ק שאין להכשיר זאת, כי נמצא שאין כאן כתב אלא ע"י הדבק, ואף שלא נחסר הקלף כלל ושפתי הקריעה נוגעות זו בזו, מ"מ פסול דבעינן שהאות יהיה מוקף גויל, ועי"ש במהר"ק שהוסיף דגרוע טפי מאין מוקף גויל. וכתב המהר"י לבית לוי דמעתה כיון שטעם הפסול בקרע מפולש משום שאין היקף גויל, הכא שאין קרע מפולש רק שריטה שמחית ה"ז מוקף גויל וכשר.⁹

מוקף גויל ע"י מלאי

כתב המושגה ברורה [ס"ק ס] בשם הפמ"ג דהיקף גויל צריך להיות מהיריעה עצמה, ולא ע"י ממלית, ומשמע דאף אם הממלית הודבקה לפני הכתיבה ה"ז פסול. [ועיין ביו"ד (סי' רפ) שנחלקו הט"ז והש"ך באות שנכתבה מקצתה על היריעה ומקצתה ע"ג המלאי, שהט"ז היקל בזה והש"ך בשם הב"ח החמיר בזה. ונמצא דלפי הש"ך אף שיש מלאי חשבינן ליה כתלוש, ומסתבר שלא ייחשב גם מוקף גויל, ואילו לפי הט"ז מסתבר שעל ידי המלאי חשיב מוקף גויל].

סעיף יז

בגמ' [גיטין דף כ.]. איתא דכתב שנוצר על ידי שהארם חק את תוכות האות אינו בגדר כתיבה וה"ז פסול בגמ'. וכתב רש"י [ד"ה והא] דהיינו כגון בדינרי זהב, שעל ידי שחוקק ומשקיע את הזהב מן הצדדים, נשארת הצורה עצמה בולטת, וה"ז פסול כיון שלא עשה מעשה באות עצמה.

וכתבו הפוסקים שה"ה אם נפלה טיפת דיו על הקלף וגרר ממנה עד שנשתיירה צורת אות, הרי זה בכלל חק תוכות ופסול. ועל פי זה כתב בסה"ת [סי' רה] והרא"ש [פ"ב גיטין] שאם היתה אות כתובה כדין ואח"כ נפלה טיפת דיו לתוך האות עד שאין האות ניכרת, אם ימחוק את הטיפה ותחזור צורת האות לתיקנה ה"ז פסול משום חק תוכות, שע"י חקיקה נוצרה האות.

האם חק תוכות הוי פסול מהתורה

בעיקר דין חק תוכות המבואר לעיל, שלא עשה מעשה באות כלל אלא בסביבותיה, נוקטים כל הפוסקים שהוא פסול מן התורה דאין זו כתיבה כלל. ובגמ' [שבת דף קד:] איתא שאם היתה כתובה אות ח' ונמל את גגה ועשאה ב' זיינין, ה"ז חייב משום כותב. וכתב הרשב"א בחידושו דשמעינן מזה דבכה"ג לא הוי בגדר חק תוכות, שאינו אלא כמפריד אותיות דבוקות. וכן אם נמל

ביאורים והערות

9. דברי המהר"ק הנ"ל צריכים ביאור רב, דלכאורה כל עיקר הפסול הוא משום שא"א ליצור אות ע"י הדבקת שני חלקים, אך אין זה ענין להיקף גויל כלל, וא"כ בציוור של מהר"י לבית לוי צ"ע להכשיר את האות, דאמנם לא נקרע קרע מפולש, אך כל עובי הדיו נסדק ונחלק לשנים. ואי משום שהקלף עצמו נשאר מחובר והוא מעמיד את חלקי האות סמוכים זה לזה, [ואין זה דבק חיצוני אלא חיבור מינייה וביה], מ"מ אינו ענין כלל לדין היקף גויל.

קנין הלכה

מראי מקומות

תג מאות ד' ועשאה ר. והיינו דכיון שעצם קוי האות נעשו ע"י כתיבה, לכן אין בזה חסרון של חק תוכות. והר"ן [סוף פרק הבונה] חלק על הרשב"א וכתב שאין ראייה מהגמרא הנ"ל, ד"ל דלהתחייב בשבת משום כותב לא בעינן דוקא מעשה כתיבה, אלא אף שנוצרה צורת האות שלא ע"י כתיבה חייב, דמלאכת מחשבת אסרה תורה. וכן נקטו המרדכי [גיטין סי' שדמ] והסמ"ג שיש בזה חסרון של חק תוכות, ומשמע מסתימת דבריהם שזה פסול גמור מן התורה.

והנה הרשב"א עצמו בתשובה [סי' תריא הובא בב"י] כתב דבכה"ג הוי חק תוכות, וכתב רע"א בהגהת השו"ע שהרשב"א חזר בו ממה שכתב בחידושו, וס"ל לדינא דיש בזה פסול. והבית מאיר [אה"ע סי' קכה ס"ח] כתב דהרשב"א בתשובה פסל רק מדרבנן, דמיחזי כחק תוכות, אך אין זה חק תוכות ממש כיון שהאות עצמה נעשתה על ידי מעשה כתיבה. [ומשמע בבית מאיר שהוא מצדד כן להלכה, שאין זה אלא פסול דרבנן, אך שאר פוסקים נקטו דהוי פסול מהתורה].

טיפה שפסלה אות אחרי שכבר נכתבה

השו"ע פוסק בזה כהרא"ש [פ"ק גיטין סי"ט] והמרדכי שגם טיפה שנפלה אחרי שהאות כבר נכתבה, אם מעתה אין האות ניכרת או שנשתנתה לצורה אחרת, א"א להכשיר אותה ע"י גרירת הטיפה, דהוי חק תוכות, וזה דלא כהסמ"ק המובא בטור ובב"י שהכשיר חקיקת הטיפה כיון שהאות כבר היתה כתובה כתיקנה.

בציור שאחרי מחיקת הטיפה צריך להשלים את האות

א [כתב בתרומת הדשן [סי' רכח] דבמקרה שהיה צריך לכתוב אות ב' וטעה וכתב אות נ' כפופה, ואח"כ טעה וכתב רצועה של דיו בין שני ראשי הנ', נראה שמותר למחוק את הרצועה הזו ולחזור לצורת נ', ואח"כ להוסיף דיו ולהשלים לצורת ב'. ואף שחלק מהאות חזר לצורתו על ידי חקיקה [מחיקת רצועת הדיו], אין בזה חסרון כיון שעדיין צריך להשלים את האות ע"י כתיבה. התרומת הדשן למד זאת מלשונו של שו"ת הרא"ש [כלל ג סי' מז] המובא בטור יו"ד [סי' רעד] שכתב וז"ל מ' פתוחה שנדבקה סתימתה אינו מועיל לגרור ולפתחו, דכיון שאינו עושה מעשה בנוף האות שנשארה אלא גורר סתימתה ובוה נעשה האות, הו"ל כחק תוכות עכ"ל. ודייק מזה בעל התה"ד [והוסיף שכן כתב לו גם גדול אחד, והוא בשו"ת מהרי"ו סי' כז], דכל שאחרי גרירת הדיו עדיין לא נשלמה האות וצריך להוסיף עליה, אין בה חסרון של חק תוכות.

דברי התה"ד האלו הובאו בב"י [אה"ע סי' קכה] והביאם הרמ"א להלכה [שם סעיף ד].

ב [וכמה מגדולי האחרונים חלקו על פסקי התה"ד והרמ"א הנ"ל, עיין רד"ך [בית ב חדר ל-לא] שהובא במג"א [סי' לב ס"ק כג] שסובר דבעינן שכל האות תיעשה ע"י מעשה כתיבה, ולא מהני מה שמשלים את כתיבת האות ע"י מעשה כתיבה, וכן דעת הפרי חדש [אה"ע סי' קכה] והובא בפתחי תשובה [שם ס"ק ו].

אמנם המג"א [שם] סיים וז"ל אבל הב"י מכשיר וכן פסק הרמ"א, ומשמע שגם דעתו של המג"א להקל בזה, וכן מבואר לדינא בחלקת מחוקק [אה"ע שם ס"ק ה] ובבית שמואל [שם ס"ק ז].¹⁰

גם הט"ז [אה"ע שם ס"ק ד] נקט להכשיר בציור של התה"ד, והמשנה ברורה [ס"ק מז] הביא את שתי הדיעות, אך משמע שדעתו שיש מקום להקל בזה.

ביאורים והערות

10. ועיי"ש בב"ש שסיים דאפשר דה"ה אם אדם שפסול לכתובה כתב חצי אות, תוכשר האות אם ישלים אותה אדם כשר, אך סיים דיש לחלק. [ולכאורה החילוק הוא דחק תוכות אינו פסול חיובי אלא העדר מעשה כתיבה, ולכן נקטו התה"ד ומהרי"ו שאם הושלמה האות ע"י מעשה כתיבה חל שם מעשה הכתיבה על הכל, אבל אדם פסול שכתב הרי זו כתיבה פסולה והוי פסול חיובי, וא"כ יש לפנינו אות שחציה נכתבה בפסול וחציה בכשרות].

קנין הלכה

מראי מקומות

טיפה שנפלה בצורת חצי אות והשלים אותה לאות

התה"ד ומהרי"ו [המובאים לעיל בסמוך] הכשירו במקרה שכתבו חצי אות ואז נפלה הטיפה, או נמשכה רצועה של דיו וקלקלה את צורת האות, ומחק את הטיפה והשלים את כתיבת האות. ונחלקו הפוסקים אם הכשירו גם באופן שחצי האות הראשון לא נוצר מתחילה ע"י כתיבה כלל אלא נפלה טיפה בצורה של חצי אות, והשלים אותה לאות שלימה:

- א. כמג"א מבואר שגם באופן זה הכשיר, וכן מבואר בבית שמואל [סי' קכה ס"ק ה].
- ב. אמנם הפת"ש [אבה"ע שם סי' קכה ס"ק ו] הביא שמדברי הט"ז מוכח שחילק בין המקרים, שבס"ק ד הכשיר באופן שחצי האות נכתבה ואח"כ נפסלה, ובס"ק י פסל אם נפלה טיפה בצורת חצי אות והשלים אותה לאות, ומוכח דס"ל שבמקום שחצי האות הראשון לא היה ע"י כתיבה כלל אין להכשיר. 11 ורק כאשר נכתבה חצי אות ואח"כ נפסלה הכשיר ע"י גרירה, [וכן כתב בספר בית מאיר, ומעמו משום שכאשר חצי האות נעשה ע"י כתיבה ואח"כ נפסל ה"ז רק פסול מדרבנן, וכפי שהבאנו לעיל, משא"כ בטיפה שנפלה שאין כאן שם מעשה כתיבה כלל]. וכן הביא המשנה ברורה [סי' לב ס"ק סז] שהפמ"ג הביא את דברי הט"ז באה"ע וגם רע"א חילק בזה והחמיר בטיפה שנפלה, וכתב ע"ז המשנ"ב שהאחרונים מצדדים להחמיר בזה.

עייין בהגהת רע"א שתמה על השו"ע [להלן סעיף יח] שכתב דאם טעה וכתב אות ד' במקום ר', לא סגי בזה שימחק רק את הגג או רק את הרגל, אלא צריך למחוק כל מה שנכתב בכתיבה אחת. ולכאורה למה אין די בגרירת הגג, דנהי שהרגל נכתבה בפסול, מ"מ לא גרע מהציוור שהכשיר התה"ד והב"י והרמ"א [אה"ע סי' קכה ס"ד] שע"י חקיקה החזיר צורת חצי האות, ואח"כ השלים את האות דכשר. 12

בדברי המג"א ס"ק כג בשם הרד"ך

כתב המג"א [ס"ק כג] בשם הרד"ך שאם הטיפה מחסרת קוצה של אות או שנראה כאילו הוא גופה של אות, אע"פ שהאות ניכרת להדיא פסול. והאחרונים נתחבטו בפירוש הדין השני של הרד"ך, שהטיפה נראית כאילו היא מגופה של אות אך האות ניכרת להדיא. ועיין בפמ"ג [א"א ס"ק כג] שפירש כגון שהיתה אות ס' ונפלה הטיפה ונתעבה הס', אך עדיין שם אות ס' עליה. אך בזה צ"ע למה לפסול, וכבר תמה על זה הפר"ח [אה"ע סי' קכה ס"ק טו] דאם אכתי צורת האות עליה ולא נפסלה כלל למה לא יוכל לגרור את הטיפה, הרי אין זה חק תוכות, וה"ה אם ע"י הטיפה יוצא קוץ קטן מהאות שאינו משנה כלל את צורת האות מזה בכך, ולמה לא יגרור את הקוץ, וכן פסק המשנה ברורה [ס"ק סז]. 13

ועיין בפמ"ג שנראה מדבריו דיש מקום לפרש את דברי הרד"ך באופן שהטיפה אכן מקלקלת את צורת האות, אך הטיפה עדיין לחה והאות יבשה וניכרת האות היטב, דמ"מ הטיפה פוסלת ונטילתה היא חק תוכות, וכמבואר בט"ז [כאן ס"ק טו].

ולכאורה היה מקום לפרש עוד דמיירי שהטיפה אכן מוסיפה תוספת המקלקלת את האות, אך מתוך שקוי האות ישרים והטיפה עגולה, ה"ז ניכר להדיא שהטיפה אינה חלק מהאות, ומ"מ ה"ז פסול משום שהטיפה מחוברת לאות ומשנה את צורתה.

ביאורים והערות

11. אך היכא שנפלה טיפה, ובעודה לחה משך ממנה בקולמוס אנה ואנה עד שיצא צורת אות, בזה כתב הט"ז דמיקרי כתיבה על כל האות.
12. וע"ע בהגהת רע"א על המג"א [ס"ק כו] בנידון מה שהביא המג"א ממהרי"ל לבית לוי, שגם שם מבואר דלפי הב"י והרמ"א [סי' קכה] א"צ למחוק כל האות.
13. וכתב הפר"ח שמן הדין א"צ גרירה כלל כיון שאינה משנה את צורת האות, אמנם הביה"ל [ד"ה ועל] כתב דמשמע מהנוב"י שאם הטיפה דבוקה לאות מבחוץ צריך לגרורה כדי שהאות תהא מוקפת גויל. [ולכאורה צ"ב דכיון שאינה משנה את צורת האות למה לא יועיל הגויל שמעבר לטיפה להחשיב הכל כמוקף גויל].

קנין הלכה

מראי מקומות

דיו שנמסר על קוי האות הקודמת

הפמ"ג [מ"ז ס"ק טו] הביא את דברי הבית שמואל [אה"ע סי' קכה ס"ק יא] שכתב שאם נפל דיו ע"ג קוי האות ולא שינה כלל את צורתה, לא נפסלה האות כלל, דהוי כורק עפרות זהב על האות, [ורק אם האות עדיין לא יבשה אז הטיפה העליונה פוסלת]. והפמ"ג עצמו דן לומר שבכל גווני ייפסל כיון שהדיו העליון מבטל את הכתב התחתון, והעליון אינו כשר שהרי נפל מאליו ולא נכתב לשם תפילין.

והביה"ל [ד"ה ואינה] הביא שהאחרונים השיגו על הפמ"ג כזה, וכן מובא בפתחי תשובה על סדר הגט [ס"ק פז] בשם התורת גיטין והגט מקושר, דכיון שכתב עליון אינו כתב אין כאן פסול כלל. [והיינו שהדיו העליון בטל אל הכתב הקיים ואינו פוסלו כלל אף שהוא מכסהו].

והוסיף הביה"ל שאם בא לחוש לדברי הפמ"ג שהדיו העליון מבטל את הכתב התחתון יש עצה לכתוב שוב ע"ג קווי האות, דמעתה ממ"ג כשר, דאם העליון הוא כתב ה"ז כתב כשר, ואם אין העליון כתב א"כ גם הדיו שבאמצע אינו פוסל, והכתב התחתון מכשיר.

תיקון אות שנפסלה על ידי הוספת כתב

כתבו הפוסקים [מ"ז ס"ק טז ועוד] דפסול חק תוכות הוי רק כשבא להכשיר את האות ע"י חקיקה או גרידה, אבל אם בא להכשירה ע"י הוספת דיו ה"ז כשר, ולכן אם כתב ד' במקום ר' יכול להוסיף דיו באופן שתהא הפינה מעוגלת והאות תיראה כר', וכן אם כתב כ' פשוטה והאריך הגג עד שנראה כאות ר', אם יכול להאריך הרגל עד שתיראה ככ' פשוטה יעשה כן, כ"כ המג"א [ס"ק כג].

העברת קולמוס על חק תוכות

כתבו בספר התרומה [סי' רה] ובסמ"ג [עשין כב] שאם עשה צורת האות ע"י חק תוכות, לא מהני עכשיו להעביר קולמוס על גבי האות, דכתב על גבי כתב לא שמיא כתב. והובאו הדברים במג"א [ס"ק כו] ובמשנה ברורה [ס"ק סד].

אותיות שנתפשטו מכח לחות

כתב הרמ"א [אה"ע סי' קכה סעיף טז] דאם נתפשטו האותיות מכח לחות הדיו עד שהן נראות כדבוקות, אך רואים שאין האותיות נוגעות ה"ז כשר, והובאו הדברים במשנה ברורה [ס"ק עח].

וע"ע בשו"ת נודע ביהודה [אה"ע סי' פה] שדן בכעין זה בנט שנפל למים ונתפשט רישום הדיו, באופן שגם מחוץ לאותיות הקלף שחור מחמת לחות הדיו, אך האותיות ניכרות כי גוף האות שחור מאוד, ומה שמחוץ לאות דיהה הרבה. וכתב הנוב"י דנראה להכשיר זאת, וראיה מדכותבין ע"ג המחק, אף שבדרך כלל מקום המחק הוא שחור מחמת הדיו, וכן ראיה מזה שכותבין ע"ג קלף מעופץ אף שהעפצים משחירים את הקלף.

והוסיף הנוב"י דאף שמסתבר שאם כתב אותיות בדיו דהה, ואח"כ כתב עליהן בדיו שחור מאוד, אין לכתב העליון תורת כתב משום דהוי כתב ע"ג כתב, שאין העליון מוסיף דבר על התחתון, מ"מ אם היה שטח כל הקלף שחור מדיו דהה, וכתב על גביו אותיות והן ניכרות מחמת שחורות, ה"ז כתב מעליא, וגם חשיב מוקף גויל, דהקלף שהוא בצבע דהה חשוב כהוקף גויל ביחס לאותיות, וכעין זה כתב בספר גט פשוט [אה"ע סי' קכה ס"ק לז] שאם נפלה טיפה שצבעה שחור דהה [כגון מי עפצים או קפה] לתוך האות ה"ז כשר, כיון שהאות ניכרת.

אמנם מהפמ"ג [א"א ס"ק לד] משמע שלא חילק כחילוקו של הנוב"י בין כתב שחור ע"ג כתב שחור דהה, לבין כתב שחור ע"ג שטח שחור דהה, ופוסל בשניהם. ובשו"ת בית שלמה [או"ח סוס"י ז] הסכים עם הפמ"ג דלא קיבל את סברת הנוב"י, דסו"ס

קנין הלכה

מראי מקומות

במקום שבו הוא כותב עכשיו בדיו שחור יש תחתיו דיו, והו"ל ככתב ע"ג כתב. 14 ויש לעיין אם דעתו לפסול רק את הכתב שנעשה ע"ג הכתב הדהה, או שיפסול גם בציור של הרמ"א [אה"ע סי' קכה] בכתב שנכתב ע"ג קלף לבן ואח"כ נתפשט הדיו מחמת לחות הדיו עצמו או מחמת רטיבות, שייחשב שהאותיות נוגעות זו בזו ע"י השחרות המחברות ביניהן, ונראה שלענין זה אין כל הכרח שהפמ"ג יחלוק.

התפשטות דיו ששינתה את צורת האות

בשו"ת נוב"י [אה"ע סי' פה] העוסק בנט שנרטב במים ונתפשט הדיו [הובאה לעיל בסמוך] עסק בשאלה נוספת, שמכח התפשטות הדיו נוצר כתם דיו דהה בצורה של רגל אות ת' בסמוך לאות ר' שבגמ, ועכשיו נראית האות כאות ת' שהרגל השמאלית שלה דהה. וכתב הנוב"י שזה פוסל, דמה בכך שהדיו דהה מ"מ יש כאן אות ת. ובשו"ת נוב"י [תניינא אה"ע סי' קיג] עסק בנידון גמ שהיה בו קו דק שחור שחיבר בין שתי אותיות, אך קו זה אינו מהדיו אלא מהנייר עצמו, מפסולת הנייר, וכתב הנוב"י שאין בזה שום חשש כיון שאינו דיו, ואין לחוש שמא לא תועיל כתיבה על הקו הזה כיון שהוא כבר שחור, כיון שהוא דהה יותר מעצם הדיו. ובדעת תורה למהרש"ם [כאן סעיף יז] עוסק בציור שנפלה טיפת צואת זבוב הנטוה לשחור בתוך אות ד' ועכשיו האות נראית כה', והביא בששו"ת סת"ם להנאון ר"ש קלוגר פסל בזה, והוא מסיק להקל רק באופן שהוא דהה הרבה.

שעוה שנמפה על האות

כתב המג"א [ס"ק כג] דאם נמפה שעוה על האות והיא מכסה אותה יכול להסירה, והיינו דאין בזה חשש חק תוכות, והובא במשנה ברורה [ס"ק סא], וכתבו הפוסקים דהמעם הוא משום שהשעוה אינה מבטלת את הכתב רק מכסה אותו, ואינו דומה לדיו או צבע שכיסו את האות שהם מבטלים את הכתב. וכתב הביה"ל [ד"ה טיפת] בשם הדרך החיים שגם בשעוה שהשעוה מכסה את האות אין הספר פסול, ורשאי לקרוא בפרשה אחרת, אך אינו יכול לקרוא פסוק זה דנמצא קורא על פה. ועוד הוסיף שאם נמצאה שעוה בשבת כאמצע הקריאה יקרא את המכוסה בע"פ ואח"כ ישלים מגין הקרואים. וציין הביה"ל לעיין בשערי אפרים [שער ה דין ז] שלא כתב כן, אלא אם האות מכוסה יוציא ס"ת אחר [עיי"ש שהתיר להסיר את השעוה בשבת כלאחר יד].

סעיף יח

כיצד יתקן האות שלא יהא בה חסרון של חק תוכות

נתבאר לעיל שאם הצורה של האות נעשה ע"י מחיקה ה"ז פסול משום חק תוכות. ונחלקו הפוסקים באיזה אופן יוכל לחזור ולהכשיר את האות.

א [דעת הרד"ך [בית ב חדר לח], הובא בב"י, דצריך למחוק את כל האות, דכל שנפסלה הכתיבה הראשונה ע"י טיפה שנפלה לתוך האות או שנסתמה האות מ' פתוחה, בטלה לגמרי הכתיבה הראשונה וצריך למחוק הכל. ולכאורה כך משמע מהרא"ש שכתב במ' פתוחה שנסתמה שצריך לגרור כולה.

ב [הרלב"ח [סי' א] מאריך להוכיח שלא בטלה הכתיבה הראשונה, ולכן כדי שלא יהיה בו פסול של חק תוכות, צריך לבטל

ביאורים והערות

14. בספר בית שלמה [סי ז] הוכיח כדברי הפמ"ג מדברי הבי"י [אה"ע סי' קכה] שהביא את דברי המרדכי שאין לשרטט בדיו, ופירש הבי"י טעמו, משום דכאשר יכתוב ע"ג השירטוט ה"ז בגדר כתב ע"ג כתב, ומבואר מזה שגם כאשר התחתון אינו כתב רק קו בעלמא, מ"מ יש בזה חסרון. [ולכאורה יש לדחות, דאם אכן שירטוט ממש בדיו א"כ במקום של השירטוט אין הכתב ניכר כלל, ואינו דומה לכתיבה בשחור גמור ע"ג שחור דהה].

קנין הלכה

מראי מקומות

את האות מצורתה, וכגון במ' פתוחה [שצורתו כמו נ' ו' מחוברות למעלה] שנסתמה יגרור את כל החרטום [פירוש את כל אות צורת הו'] וא"צ למחוק את צורת הנ' הראשונה שנכתבה. וכתב הב"י שגם בדעת הרא"ש נראה לפרש כן, שלא הצריך למחוק את כל האות רק את החרטום הפוסל.

והביא כן הב"י גם משו"ת הרשב"א, באות ק' שנדבקה הרגל לגג, שכתב הרשב"א למחוק את כל הרגל, אך לא הצריך למחוק את גוף הק' הואיל והיא נכתבה בכשרות. וכן פסק בשו"ע כהרלב"ח, ודלא כהרד"ך. ונמצא בזה תנאי אחד בהכשר האות שלא יהא פסול דחק תוכו, שיבטל את האות מצורתה.

אות ר' שעשאה כמין ד'

כתב הב"י דלפי מה שפסק כהרלב"ח שא"צ למחוק את כל האות, היה מקום לומר דה"נ אם היה צריך לכתוב אות ר' וכתב ד' יהא די למחוק חלק מהגג עד שלא יהא לה צורת ד' כלל וגם לא צורת ר', אך כתב הב"י דאפשר שיש לחלק בין מ' פתוחה שנסתמה ע"י החרטום לבין אות ר' שנעשית כד', דבמ' פתוחה החצי הראשון [שהוא כצורת נ' כפופה] נכתב בהכשר, ולכן סגי בביטול צורת האות ע"י גרירת החרטום, אבל באות ר' שעשאה כד' בין הגג ובין הרגל נעשו בפסול, אפשר דלא סגי בגרירת אחד מהם אלא צריך למחוק את הכל, וכן פסק בשו"ע.

וכתב הט"ז [ס"ק יז] שביאור הדברים הוא דאות מ' פתוחה נעשית בשני כתיבות, בתחילה כותב נ' כפופה ואח"כ תולה בצידו חרטום כמין ו', והפסול נעשה בכתיבת הו', אך הנ' נכתבה בהכשר, ולכן צריך לגרור את כל הו', [ואף שהפסול אירע בסוף כתיבת הו', מ"מ כיון שנכתבה בכתיבה אחת צריך לגרור את כולה], משא"כ באות ר' שעשאה כד', שכולה נכתבת בכתיבה אחת, בזה לא סגי לבטלה מתורת אות ר', אלא צריך למחוק כל מה שנכתב בפסול.

ולפי"ז אם מתחילה כתב אות ר' בצורה כשרה, ואח"כ טעה והוסיף לה תג מאחור ועשאה ד', כתב הביה"ל שא"צ למחוק כל האות אלא סגי לבטלה מצורת ד' או ר' כגון לקצר את הגג או למחוק רק את הרגל, והשאר כשר משום שנכתב בכשרות. ועיין בהזו"א [סי' ח ס"ק ו ד"ה וברי"ש וד"ה ומרן] שכתב לתמוה על החלוקה הזו בין כתיבה אחת לשתי כתיבות, דאטו משום שכך נהגו הסופרים ייקבע הדין על פי זה. וכתב דקשה להבין את חילוקו של הב"י בין אות מ' שנסתמה לבין אות ר' שעשאה כד', אבל מכיון שהכריע הב"י כהרלב"ח שמה שכתב בכשרות לא נתבטל אף כשאירע בו פסול, לכן א"צ למחוק אלא מה שנכתב אחרי שאירע הפסול. [ולפי"ז אם כשכתב את אות הד' התחיל את הגג מצד שמאל, נמצא שרובו של הגג נכתב בכשרות ורק הקצה שלו והרגל נכתבו בפסול, אחרי שעשאה את התג של תיבת הד'].¹⁵

ביאורים והערות

15. כתב המשנה ברורה [ס"ק סח] שאם טעה וכתב נ' פשוטה במקום אות ד' צריך למחוק את כולה, ונראה דמיירי שכתבה בכתיבה אחת, הגג והרגל כאחד, דאז כולה נעשתה בפסול וצריך לגרור הכל, אבל אם כתב את הגג לחוד ואת הרגל לחוד, די בזה שיגרור כל הרגל וישייר הגג.

עוד כתב המשנ"ב [שם] שאם טעה וכתב אות ה' במקום ד' אין די למחוק הרגל השמאלית, דהוי חק תוכו, אלא יגרע גם מהגג עד שישאר כמין ו', או יגרור הירך. והקשה החזו"א [סי' ח ס"ק ו ד"ה ובמ"ב] דהא כל הד' נעשה בכתיבה אחת ולמה סגי בגרירת חלק ממנה. ולכאורה דעת המשנ"ב היא דמה שהצריכו למחוק כל מה שנעשה בכתיבה אחת היינו כשהכתיבה היא בפסול, אבל הכא כתב את הד' לפני שכתב את הרגל השמאלית, ונמצא שהד' נכתבה בכשרות ולכן די בזה שיבטלה מצורת אות.

כתב המשנ"ב [ס"ק עב] שאם היה צריך לכתוב ד' וכתב כ' פשוטה יגרור הרגל. ותמה החזו"א [סי' ח ס"ק ו ד"ה ובמ"ב] דהא כל הכ' הפשוטה נכתבה בכתיבה אחת וכולה פסולה, וא"כ צריך למחוק את כולה. וכתב החזו"א שלפי שיטתו שכתב לנטות מפסק השו"ע, וכתב דדי בזה שימחוק מה שנכתב אחרי הפסול, א"ש דין זה, דדי במחיקת הרגל.

כתב המג"א [ס"ק כו] בשם מהר"י לבית לוי שאם עשה לאות כ' פשוטה גג רחב וצורתה כעין ר', יגרור את כל הגג ויכתבנו מחדש, אך א"צ לגרור את הרגל כיון שהיא נכתבה כדין. ותמה הביה"ל [ד"ה ורי"ש] דכיון שכל האות נכתבה בכתיבה אחת, יש למחוק את כולה

קנין הלכה

מראי מקומות

ונמצא דנתחדש בזה תנאי נוסף בהכשר אות שנפסלה דאין די לבטלה מצורת אות אלא צריך למחוק כל מה שנכתב בפיסול בכתובה אחת. [ולפי החזו"א הנ"ל א"צ למחוק אלא מה שכתב אחרי שאירע הפסול].

קושיית הפר"ח ורע"א באות ר' שעשאה כד'

על עיקר פסק השו"ע שאם כתב אות ד' במקום ר' צריך למחוק הכל משום שנעשה בפיסול, ואין די בגרירת הגג או הרגל, הקשו הפר"ח [אה"ע סי' קכה ס"ק כ], והובא במחה"ש [על המג"א ס"ק כד] ורע"א [ד"ה לפי] מש"כ הב"י באה"ע [סי' קכה ס"ד] בשם התה"ד ומהרי"ו, ופסקו ברמ"א [שם, והובאו לעיל בסעיף יז] דאין חסרון של חק תוכות אם האות עדיין טעונה השלמה ע"י כתיבה, ורק אם ע"י המחיקה קיבלה האות את צורתה השלמה אז הוי חק תוכות, א"כ למה לא יהיה די בגרירת חלק מהגג או בגרירת הרגל, דמעתה תהא האות צריכה השלמה ע"י כתיבה, ושוב אין בזה חסרון של חק תוכות. ורע"א נשאר בצ"ע, אך הפר"ח החליט לדינא שלפי הרמ"א באה"ע א"צ לגרור את כל הד'. [והביה"ל ד"ה ורי"ש ציין לדברי הפר"ח ורע"א].

ונמצא שבמענה זו דחה הפר"ח את עיקר מש"כ השו"ע שיש למחוק כל מה שנכתב בפיסול, דהא די בזה שמוחק חלק מהאות והיא טעונה השלמה, כדי לבטל חסרון של חק תוכות.

אות י' שעשאה כאות ו'

עיין ברע"א שהביא תשובת רמ"ע מפאנו [סי' לז] בסופר שקלקל אות י' של השם ועשאה ו', וכתב הרמ"ע דאסור למחוק את הו' כיון שבשעה שהיתה אות י' נתקדש השם. ותמה רע"א דהא כשנתקלקלה אות י' והפכה לאות ו' ה"ז כאילו כבר נמחקה האות.

ואח"כ דן רע"א אם אפשר להכשיר את האות ע"י מחיקת הרגל של הו' ולשייר שיעור אות י', ונימא דאין זה חק תוכות כיון שעדיין אין צורת י' עליה הואיל וחסר בה הקוץ השמאלי, או דכיון שעיקר אות י' היא גם בלי הקוץ השמאלי, וכדמצינו לענין דיני שלא כסדרן שאם כתבו אות י' בלי קוץ שמאלי אפשר לתקן ואין בזה חסרון של שלא כסדרן, א"כ אולי גם לענין פסול דחק תוכות אמרינן דע"י גרירת הו', נתן לאות י' את עיקר צורתו וה"ז פסול.

אותיות שנדבקו זו לזו

הפוסקים נחלקו בדיון אותיות שנדבקו זו לזו, ושורש הדברים בירושלמי [פ"ב ברכות ה"ג], עירב את האותיות אית תני כשר ואית תני פסול, מאן דאמר כשר מלמטה, מאן דאמר פסול מלמעלה, כגון ארצנו ותפארתנו, אבל ארצך ותפארתך צריכא. והיינו שאם בתחילת כתיבת אות ו' שכסוף תיבת ארצנו, נגעה בראש אות נ' שקדמה לה הרי זה פסול, ואם נגעה מלמטה, בסוף כתיבת ה-ו' כשר, ואם הדיבוק הוא באמצע כתיבת האות ה"ז ספק.

ונקטו הסמ"ק [סימן קנג, הובא בב"י] והרשב"א [סי' תרי"א] בביאור הירושלמי, שלגבי נגיעה בתחילת הכתיבה ה"ז פסול ואין לו תקנה בגרירת הדיבוק כיון שהוא חק תוכות, דכיון שנפסלה קודם שהיתה לה צורת האות, נפסלה צורתה. אך נחלקו בדיון נגיעה בסוף כתיבת האות, שלדעת הסמ"ק לא הכשיר הירושלמי אלא אחרי שיפריד את הנגיעה, ולדעת הרשב"א מתוך שכבר נשלמה צורת האות ובידו לגרורה ה"ז כשר אף קודם שיגרור, והוי כעין הא דאמור כל הראוי לביולה אין ביולה מעכבת בו. 16

ביאורים והערות

כיון שכולה נעשתה בפיסול, דומיא דאות ר' שעשאה כד'. אך סיים שאם זה באות הנטפלת לשם כגון תיבת אלקיך יש לסמוך ולהקל במחיקת הגג לחוד, ע"ד מש"כ הפר"ח ורע"א המובאים להלן שכתבו שלפי התה"ד [סי' רכח] והב"י והרמ"א [אה"ע סי' קכה ס"ד] די למחוק מקצת האות, דכל שהאות טעונה השלמה ע"י כתיבה אין בזה חסרון של חק תוכות.

16. כתב החזו"א [סי' ח ס"ק ה] דאין הדברים כפשוטן, דלא שייך כאן ענין כל הראוי לביולה, דהתם אין הבלילה אלא למצוה, אלא שאם אין המנחה ראויה כלל לבלילה אינה כשירה, אבל כאן שאין צורת ו' איך יוכשר משום שאפשר לתקנה, אע"כ כוונת הרשב"א דכיון שעיקר האות שמה עליה גם עכשיו, שהרי אם ימחק את הנגיעה יוכשר ולא ייחשב חק תוכות, אם כן על כרחך אות ו' היא.

קנין הלכה

מראי מקומות

הרא"ש [פ"ב גיטין סי' יט], המרדכי [דף ה.], והגמ"י [פ"א אות פ] נקטו דלא כהירושלמי, אלא נקטו שבכל גווני אפשר לגרור את הנגיעה ולהכשיר את האותיות, כיון שעיקר צורת האותיות קיימת ואין בהן עצמן פסול רק שאינן מוקפות גויל, ולכן אין הגרירה נחשבת חק תוכות. ומאידך נקטו הפוסקים שבלי לגרור את הנגיעה אין להכשיר אף נגיעה שאירעה אחרי שנכתבו כל האותיות בכשרות, דהגמ' סתמה ואמרה דאות שאינה מוקפת גויל פסולה.

ונמצא שיש בזה ג' שיטות:

- א. שיטת הסמ"ק, נגיעה בתחילת הכתיבה פוסלת, ולא מהניא גרירה אם סיים לכתוב את האות, דהוי חק תוכות, ונגיעה בסוף הכתיבה או אחר הכתיבה פסולה אך אפשר להכשירה בגרירה.
- ב. הרשב"א נקט שנגיעה בתחילת כתיבת האות פוסלת ולא מהניא גרירה, כהסמ"ק, ונגיעה בסוף הכתיבה אינה פוסלת אף קודם שיגררנה.
- ג. הרא"ש והמרדכי והגמ"י פסקו שנגיעה פוסלת בין בתחילת האות ובין בסופה, אך גרירת הנגיעה מכשירה את האותיות בכל גווני של נגיעה.

והשו"ע [כאן] פסק כהרא"ש בין להקל [שגרירת הנגיעה מהניא להכשיר], ובין להחמיר [שכל זמן שלא גרר את הנגיעה האות פסולה].¹⁷

וכתב החזו"א [סי' ח ס"ק ו ד"ה ואחרי] שאין לנו מקור נאמן [בגמרא] להכשיר בגרירת נגיעה שנעשתה קודם שנגמרה האות. ואח"כ מצא בבה"ט [אות לח] שהביא שבספר אבן העזר נקט להחמיר בזה. [אך סיים החזו"א שבשו"ע הכריע כהרא"ש להקל בזה]. ועיין בביה"ל [ד"ה ואם] שכתב שבביאור הגר"א ובספר שערי אפרים [שער ה פתחי שערים ס"ק י] חשב לכתחילה להירושלמי בנגיעה בתחילת כתיבת האות.

אופנים שבהם אין להכשיר בהפרדת הנגיעה

א [כתב המג"א [ס"ק כז] בשם הרד"ך דכל ההיתר להפריד הנגיעה הוא רק כאשר צורת האותיות ניכרת גם בהיותן מחוברות, אבל אם נשתנה צורת האות ע"י הדיבוק, אין הגרירה מועילה להכשיר, כיון שהגרירה נותנת לאות את עיקר צורתה והו"ל חק תוכות, והוי כאות מ' פתוחה שנשתמה שאין הפרדת הנגיעה מכשירתה, והוכחו הדברים במשנה ברורה [ס"ק פ].

וכ"ש אם נפלה טיפת דיו ע"ג האות עד שאין צורתה ניכרת, אין גרירת הנגיעה מכשירתה אף שהאות כבר היתה כתובה כתיקנה.¹⁸

ב [אם כל אורך האות דבוקה לחברתה, כתב הב"ח [אה"ע סי' קכה ד"ה אבל] דפסול, והמג"א הביא דבריו [ס"ק כז], ומשמע שזה גם באופן שלא נשתנה צורת האותיות], כן פסק המשנה ברורה [ס"ק פא] והוסיף שהפר"ח [אה"ע שם ס"ו] הכשיר בזה. וציין המשנ"ב לספר שערי אפרים [שער ה ס"ט] שפסל בזה והצריך להוציא ס"ת אחר, ולספר נתיב חיים [על המג"א ס"ק כז] שהכשיר בזה, והמשנה ברורה [הלכות קריאת התורה סי' קמג ס"ק כה] כתב כהשערי אפרים להוציא ס"ת אחר.

אותיות שנמצאו דבוקות באמצע קריאת התורה

כתב הט"ז [ס"ק יח] דאם מצאו באמצע קריאת התורה אות שנדבקה בסופה אין להוציא ס"ת אחרת, דלענין קריאת התורה

ביאורים והערות

17. ועיין מה שכתבנו לעיל [סעיף טו] שנחלקו האחרונים בדעת הב"י לגבי אותיות שנגעו זו בזו אחרי סיום הכתיבה, שיש שכתבו שדין זה תלוי במחלוקת ב' תירוצי הב"י בדין מוקף גויל, ויש שכתבו שנגיעת אותיות חמירא טפי, ופסולה בודאי אף אחרי סיום הכתיבה.
18. והסמ"ק [הג"ל] הכשיר גם בטיפת דיו ע"פ הירושלמי, אך הרא"ש והמרדכי פסלו.

קנין הלכה

מראי מקומות

יש לסמוך על שיטת הרשב"א שהתיר גם קודם שגרר את הנגיעה, וכן כתב המשנה ברורה [סי' קמג ס"ק כה] והחזו"א [סי' ח ס"ק ט].

וכתב המשנה ברורה [שם] דיש מכשירים גם בנגיעה שנוצרה בתחילת כתיבת האות, ומשום דראויה להכשירה ע"י גרידה [וכמו שפסק הרא"ש], ומצרפין סברת הרשב"א דכל הראוי לביולה אין ביולה מעכבת. וכבר תמה על זה החזו"א [שם] דלא יתכן לצרף כל השיטות הנ"ל, דא"כ בטל הפסול של מוקף גויל, דלעולם לא תהא נגיעת אותיות פוסלת, ואין לנו לסמוך אלא על שיטת הרא"ש לחוד [דכשר ע"י גרידה] או על הרשב"א לחוד [להכשיר נגיעה שאחרי כתיבת האות], אבל לא לצרף שתי השיטות יחד.

רגלי ה' וק' שנעו בנג

כתב השו"ע שאם נעו רגלי ה' וק' בנג, צריך לגרור כל הרגל ואין די לגרור את הדיבוק, כיון שהוא חק תוכות, אך א"צ לגרור את כל האות כיון שנכתבה כדיון.

וכתב הביה"ל [ד"ה יגרר] שאם נכתבו האותיות כדיון ואח"כ נדבקה הרגל לנג, באופן זה גם הרגל נכתבה בכשרות, ולכן די לבטלה מצורה אות וא"צ למחוק את כל הרגל, אך יש בזה חילוק בין אות ה' לבין אות ק', שבאות ה' כיון שלפי הרא"ש אין שיעור לגודל הרגל השמאלית ודי במשהו, כמבואר לעיל [סעיף טו], צריך למחוק כל הרגל, דרק אז נתבטלה מצורת אות ה', אך באות ק' די שיגרור מהרגל עד שתבטל מצורת אות ק'. [והוסיף דגם מה שכתב הפמ"ג (סי' לו א"א ס"ק א) שיכול לגרור מהנג עד שהרגל תהא מחוץ לאות וכזה נתבטלה צורת האות, מיירי דוקא בציור שהרגל נכתבה כדיון ורק אח"כ נדבקה, אבל אם בזמן הכתיבה נדבקה, צריך למחקה כולה כיון שנכתבה בפסול].

ועיין ביה"ל [ד"ה רגלי] שכתב דכיון שהפוסקים נחלקו בעיקר דין זה של רגלי ה' והק' הנוגעות בנגיעה דקה ותינוק קוראן כהוגן אם זה פסול, לכן אם נמצא כן באמצע קריאת התורה אין להוציא ס"ת אחר, דמצרפין את השיטות המכשירות בציור זה, לשיטת הרמב"ם שסובר שקורין בתורה גם בס"ת פסול.

אות י' של רגל הא' ושעל גבי הא' שנעו בגוף הא'

כתב השו"ע שאם רגל הא' נגעה בגוף הא' יותר ממקום דיבוקה, [דהיינו שצריכה להיות דבוקה בקוץ דק ונגעה בכל עובי הרגל] צריך למחוק את כולה, וכן הדין באות י' שעל גבי הא' שנגעה יותר ממקום דיבוקה. וכתב הביה"ל [ד"ה יגרר] שהפמ"ג נקט דלפי לשון המג"א [ס"ק ל] שכתב דלגרור כל מה שנעשה בפסול "היינו מה שכתב באותה אות אחרי שנעשתה הנגיעה", צריך לגרור את גוף הא' ואת הרגל, והביה"ל כתב שמלשון הב"י והשו"ע משמע שנגיעת רגל הא' והי' שע"ג הא' שוין, והיינו שבשניהם א"צ למחוק את גוף הא'. והיינו שמעיקר הדין די למחוק רק את ה' שע"ג הא' וא"צ למחוק את גוף הא', וכן משמע בב"י [סי' לו] בשם האגור והרי"א"ס. ועל כרחנו לומר דאף שגוף הא' נכתב אחרי הפסול, מ"מ כיון שהוא נכתב בכתיבה אחרת מהפסול אין הוא בכלל הכתיבה הצריכה להמחק. [ולענין מעשה כתב דכיון שיש כמה אחרונים שנקטו כהפמ"ג לכן לכתחילה ימחק כל מה שנעשה אחרי הנגיעה, אבל לענין דיעבר צ"ע אם להחמיר].

והחזו"א [סי' ח ס"ק י] כתב שדברי הביה"ל תמוהים, דלא מצינו חילוק בין כתיבה אחת לשתי כתיבות אלא להחמיר, שאין די בביטול צורת האות, אלא בעינן למחוק כל מה שנעשה בכתיבה אחת שבה אירע הפסול, אבל לקולא לא שמענו כלל שיהיו חלקים מהאות שנכתבו אחרי שנפסלה, ולא יצטרך למחוק משום שנכתבו בכתיבה אחרת. ולגבי דברי הב"י [סי' לו] בשם האגור והרי"א"ס כתב החזו"א [וכן כתב בספר מקדש מעט אות צב] די"ל בפשיטות דמיירי שכתב תחילה את גוף הא' ואח"כ את ה' העליונה ואז אירע הפסול, שבוה אכן א"צ למחוק את גוף הא' שנכתב בכשרות, רק את ה' העליונה.

קילוף אוכרה מן הקלף

כתב המג"א [סוס"ק כו] בשם שו"ת מהר"י לבית לוי שאם נכתב שם קודש שלא במקומו, מותר לקולפו ולכתוב במקומו את

קנין הלכה

מראי מקומות

התיבה שצריך היה לכתוב, דאף שהרא"ש אסר לקדור אזכרות מן הקלף, מ"מ הקילוף מותר. וע"ע בהגהת רע"א שהביא מעשה שהורו לקלוף אזכרה מן הקלף והסתמכו על תשובת נודע ביהודה, וכתב רע"א שהנוב"י לא הכריע בן להלכה, רק כתב שבדיעבד כשר. וציין רע"א לדברי היראים שכתב דמה שאמרו שם שלא במקומו אינו מקדש, היינו שבשם הכתוב ע"ג ידות הכלים אין כל היד נאסרת אלא יגרד את מקום השם וישתמש במותר, משא"כ אם השם נכתב ע"ג קלף, זה חשיב שם במקומו ומקדש את כל הקלף, ועכ"פ כתב רע"א שאין לדחות את דברי תוס' [ערכין דף ז.]. שאסרו לכתוב ע"ג המקום שבו נכתב השם. [והוסיף רע"א דמה שמצינו [בגמ' שבת דף קטז] שאין מצילין מפני הדליקה יריעות ס"ת שנמחקו מהן תיבות ושמות, היינו שאין בהן קדושה חמורה לענין הצלה בשבת, אבל יש בהן קדושה האוסרת לכתוב על המקום שבו היה כתוב שם]. ולגבי תשובת מהר"י לבית לוי כתב רע"א ד"ל שהוא מיירי באופן שצריך לכתוב שם אחר במקום שבו נמחק השם.

צורת אות מ' פתוחה

הפוסקים בסעיף זה ובכללם המשנה ברורה [ס"ק עה], כתבו שצורתה כאות נ' כפופה שמחבר לה אות ו' בראשה. ולהלן [סי' לו] כתב במשנת סופרים שצורתה כאות כ' כפופה שמחבר לה אות ו'.

סעיף י"ט

בענין כתיבה לשם קדושת תפילין, נתבארו הדברים בסי' רעד [ס"א].

סעיף כ

מקור הדברים שאפילו חיסר או ייתר אות אחת מחסירות ויתירות ה"ז פוסל, הוא בלשון הרא"ש בסדר תיקון התפילין. ובמשנה מנחות [דף כה]. איתא דאפילו כתב אחד מעכבן, והקשו בגמ' [דף כט:]: פשיטא, ותירצו דאפילו קיצו של י' מעכב.

ועיין בביה"ל שהביא שנחלקו גדולי האחרונים באות יתירה הכתובה בין תיבה לתיבה או בין השיטין, ואינה מחוברת לתיבה אחרת שהמהרש"ל פסל בזה, והגודע ביהודה [יו"ד סי' עד] היקל, ובשערי אפרים [שער ה פתחי שערים על סעיף ח] הסכים לפסול.¹⁹

דברי המג"א [ס"ק לג] בענין מחיקת אות יתירה שנכתבה בטעות יבוארו להלן סעיף כג.

סעיפים כא-כב

מקור הדברים הוא בבי"ב בשם הר"י אסכנדרני, ומה שהביאו הפוסקים בענין כתיבת השם, שצריך לקדש הדיו בתחלה ע"י כתיבת תיבת קודש אחת שאינה שם, נתבאר ג"כ במראי המקומות ליו"ד סי' רעד.

סעיף כג

דברי השו"ע בענין מחיקת אות יתירה שנכתבה בטעות, שאם היא בתחילת תיבה או בסופה יכול לגוררה, ואם היא באמצע תיבה אינו יכול לגוררה משום שהתיבה תהא נראית חלוקה לשתיים, מקורם בבי"ב בשם הר"י אסכנדרני, ועיי"ש שכתב דאם האות שלפני האות הנמחקת היא אות שאפשר להאריכה, כגון אות ב' כ' או ד', אזי גם באמצע תיבה יכול למחוק את האות ולהאריך את אות הב' או הכ' עד שלא ישאר ריוח הגורם לתיבה להיראות כשתי תיבות.²⁰

וכתב בספר מלאכת שמים [והובא בלשכת הסופר על קסת הסופר, סי' ט ס"ק ה] שכאשר מאריך את הב', יאריך באופן שלא

ביאורים והערות

19. הביה"ל הביא דהשערי אפרים פסל, אמנם ציין שהשערי אפרים [שם] לא כתב לפסול אלא בתיבות כפולות, דכמה דרשות דרשו חז"ל מתיבות כפולות, וכן באות המחוברת לתיבה דמשנה משמעות התיבה, אך לא נתפרש לגבי אות אחת בין התיבות או בין השיטין דפסול.

20. ואין בזה חסרון משום שלא כסדרן, כיון שהארכת האות אינה בגדר כתיבה חדשה והיא נועדה רק למלא את החלל הריק.

קנין הלכה

מראי מקומות

תתקלקל צורת הב' [אף במהלך התיקון], והיינו שיוסיף מעט למעלה ומעט למטה ושוב מעט למעלה וכו', כי אם יאריך למעלה עד סוף הריוח תתקלקל צורת האות [בשעת התיקון] ושוב לא תהא לה תקנה גם כשיאריך למטה.

דין שלא בסדרן מן התורה

כתב בשו"ת דבר שמואל [סי' רסב] שנראה מהמכילתא [סוף פרשת בא] שפסול שלא בסדרן הוא מן התורה, וכפי שהובא בשו"ע [כאן] שנאמר והיו בהוייתן יהיו.

כללים בדיני שלא בסדרן

א [כתב הפמ"ג [פתיחה] והובא במשנה ברורה [ס"ק קיד] דאף אם בשעת הכתיבה נכתבה הפרשה כסדרה, מ"מ אם אח"כ נפסלה אות עד שאין צורתה עליה, אינו יכול לתקן כיון שהוא שלא בסדרן.

ב [כתב הפמ"ג [סו"ס לח] דשלא בסדרן הוי דוקא אם כתב אות שלימה אחרי האות שדילג, אך אם רק כתב חלק מהאות אין זה שלא בסדרן, כגון שכתבת שמע דילג אות מ' והתחיל לכתוב אות ע' וכתב חציה הימני, יכול עכשיו לכתוב את אות המ' ואין זה בגדר שלא בסדרן כי לא נכתבה אות ע' בשלימות. [אמנם אם כתב כבר את עיקר צורת האות הבאה, אף שעדיין לא נשלמה האות לגמרי, כגון שהאות הבאה היא ו' וכתבה בלי הקוץ השמאלי, יש בזה פסול של שלא בסדרן אם יכתוב עכשיו את האות שלפני ה', דאם להקל חשבינן לעיקר צורת האות כאות לענין שלא בסדרן וכמבואר להלן, כ"ש להחמיר שייחשב שכבר כתב אות שלימה אחרי האות שדילג].²¹

בדברי המג"א ס"ק לג

כתב המג"א [ס"ק לג] בשם הרדב"ז [ח"ד סי' אלף קנג] דה"ה אם יכול להוסיף על האות שלפניה או שלאחריה ולעבותה מעט באופן שלא תשתנה צורת האות, ועי"ז יצממץ הריוח, ה"ז מותר.

עוד כתב הב"י בשם הרי"ם שאם האות הקודמת היא צ' או נ' יש להסתפק אם מועילה הארכת הבסיס שלהן למטה, כיון שאינו מאריך למעלה אולי לא מהני לקרב את האותיות, ואם נראית כשתי תיבות פסול. וכתב המג"א [ס"ק לג] בשם הלבוש שיש להחמיר בזה.

אות הנכנסת באויר אות אחרת

כתב המג"א שמדברי הב"י משמע שאם האריך את בסיס הצ' או הנ' וכתב את האות הבאה מעל הבסיס הזה, ה"ז כשר, וכן הוא בב"י [סי' לו]. אך הביא המג"א שכנסת הגדולה בהגהת ב"י כתב בשם הראנ"ח דבכח"ג פסול.²² והמשנה ברורה [סוס"ק קיב] כתב דמן הדין ה"ז כשר, אך לכתחילה אין נכון לעשות כן כיון שיש מחמירים בזה.

עוד כתב המג"א [ס"ק לג] בשם הכנה"ג בשם הרדב"ז שאם כתב תיבה כפולה ימחקנה, וא"צ לחוש לשיטת ר"ת שכתב דהפסק של ג' אותיות הוי הפסק פרשה סתומה ותיפסל הפרשה. והוסיף הפמ"ג שלכתחילה ימחוק את התיבה השנייה, כיון שהתיבה הראשונה נכתבה כדיון. אך אם כשימחוק את התיבה הראשונה יוכל להאריך אותיות באופן שלא יהא שיעור הפסק פרשה לר"ת,

ביאורים והערות

21. כתב בספר מקדש מעט [ס"ק קא] דפרשיה של תפילין או מזוזה שניתנו כשהן הפוכות ה"ז פסול דהוי כעין שלא בסדרן, ואינו יוצא ידי חובתו.

22. וציין המג"א [להלן סעיף כח], ושם הובא בשו"ע דינו של הריב"ש שכתב שיש להזהר שלא יכנס ראש אות ל' לאות ה' או ח' שבשיטה העליונה. וכתב הפמ"ג שכוננת המג"א לומר דגם שם אין זה פוסל שהאות נכנסת לאויר האות האחרת, כל זמן שלא נשתנה צורת האות. עוד הוסיף הפמ"ג דבאות ה' וח' יש להן תוך, משא"כ באות צ' ונ' שהאריך את בסיסן לא מיקרי תוך.

קנין הלכה

מראי מקומות

עדיף למחוק את התיבה הראשונה, והביא המשנ"ב [ס"ק קיב] את דבריו.

ומה שכתב שהמג"א בשם הרדב"ז והב"ח בענין הארכת גג אות ב' וק' הגורמת לכך שהרגל לא תהא כנגד קצה הגג, יבואר בס"ד לקמן [סי' לו] אם יש בזה פסול בדיעבד.

תיקון ע"י גרירת כל מה שכתב אחרי האות

אם יכול לגרור את התיבות או הפסוקים שכתב אחרי האות החסירה או הפסולה [שאינן שם שמות שאסור למחקן], מותר לגרור את התיבות האלו ולתקן מה שהחסיר. וסבר הביה"ל [ד"ה אין] שצריך תחילה לגרור ואח"כ לכתוב את האות החסירה, שאם יכתבנה קודם הגרירה נמצא שכתבה שלא כסדרה. אך חזר בו, דאף אם יכתוב את האות החסירה תחילה מיקרי כסדרן, שהרי צריך למחוק את התיבות שאחריה ולכותבן מחדש, וראיה לזה מסימן סד [ס"א] בענין קריאת שמע שצריך לקרוא כסדרה והקורא למפרע לא יצא, ומ"מ אם קרא פסוק שני ואחריו פסוק ראשון, די בזה שעכשיו יקרא שוב פסוק שני ומיקרי קורא כסדרן, אף שבשעה שקרא את הפסוק השני היה זה לאחר קריאת הפסוק הראשון, וא"צ לקרוא שנית את הפסוק הראשון.

תיבה מיותרת שאינה שייכת כלל לתפילין

כתב הפמ"ג [מ"ז ס"ק כ] דאם כתב אחרי תיבת השמרו תיבה אחרת שאינה שייכת כלל לתפילין, והיא מסתיימת באות ו', יכול למחוק את אות ו' שבסוף תיבת השמרו, ואת האותיות של התיבה המיותרת פרט לאות ו', ואח"כ להאריך את גג הו' עד הו' ההיא וה"ז כשר, ואין חסרון של שלא כסדרן אף אם כבר כתב אחרי התיבה המיותרת. ועיין בביה"ל [ד"ה ואם] שתמה על הדברים, דהא בעינן כתיבה לשם תפילין, והכא תיבה זו שאינה שייכת כלל לתפילין לא נתפסה בה כלל כוונה לשם תפילין, ונמצא שאותה אות ו' שבסוף התיבה היתירה פסולה.

אין תולין בתפילין ומזוזות

בירושלמי [מגילה סוף פרק בני העיר] איתא תולין בתפילין ומזוזות, והובאו הדברים בספר התרומה [סי' רח]. בתחילה פירש סה"ת שזהו דין מיוחד בתפילין ומזוזות, ואינו קשור לדין שלא כסדרן, ואח"כ הביא י"מ שכתבו שהטעם הוא משום שלא כסדרן, ונפק"מ אם תלה את התיבה ואח"כ המשיך לכתוב כסדרן, וכגון כמעשה המובא בסוף ספר קסת הסופר [חקירה ח] בסופר שכתב תפילין ונשארו לו שתי תיבות "מימים ימימה", וראה שאם יכתוב אותן לא יהא לו שיעור הפסק פרשה, והתחכם ותלה את התיבה מימים ואח"כ כתב את התיבה ימימה.

והביא בספר קסת הסופר [שם] את דברי הר"ן בתשובה [סי' לט] שביאר שהטעם שאין תולין בתפילין ומזוזות הוא משום שברוך כלל הכתב שבהם הוא כתב דק, וכיון שגם התלייה היא בדרך כלל בכתב דק לא יהא היכר ברור בין התלייה ובין הכתב העיקרי, משא"כ בספר תורה שהכתב הוא עבה והתלייה היא בכתב דק, וניכר מאד ההבדל ביניהם. ומבואר שהר"ן נקט דהא דאין תולין בתפילין ומזוזות אינו קשור להא דבעינן כתיבה כסדרן, ולכן בכל גווני יש לאסור זאת. וכך נקטו לדינא הקסת הסופר, וכן הביא גם במקדש מעט בסימן זה [ס"ק קא] בשם הדעת קדושים.

סעיף כה

עיקר יסודו של הסעיף הוא שאין פסול של שלא כסדרן אלא אם נמצא שהאות פסולה, ואין עיקר צורתה עליה, אבל אם עיקר צורתה עליה, אף שכעת היא פסולה אפשר לתקנה אף שכבר כתב אחריה, ואין זה נקרא שלא כסדרן. ולכן פסק השו"ע כהרא"ש שאם היו אותיות דבוקות זו בזו באופן שלא נשתנתה צורתן רשאי להפרידן.

קנין הלכה

מראי מקומות

ולענין אות י', כתב המג"א [ס"ק לו] שאם לא כתב רגל ימין שלה, חסר עיקר צורתה ואם יתקן הוי שלא כסדרן. אבל אם חסר רק הקוץ השמאלי, אף דנקטינן שבלעדי קוץ זה האות פסולה, מ"מ אפשר לתקנה כיון שעיקר צורתה עליה ואין בזה חסרון של שלא כסדרן.

ולעתיים אף שצורת האות ניכרת עתה, מ"מ כיון שא"א לתקן את הפסול שבה אלא ע"י מחיקה של חלק עיקרי באות, ממילא יהא בזה חסרון של חק תוכות. ולכן כתב הרא"ש שאם רגל ה' או ק' נגעו ע"י קוץ דק בנג, ותינוק קראן כראוי, מ"מ אין תקנה לזה, כיון שהנגיעה הזו פוסלת, וא"א לתקנה ע"י גרירת הקוץ משום דהוי חק תוכות, וצריך לגרור את כל הרגל, וממילא יש בזה חסרון של שלא כסדרן.

וכן כתב הב"י [לעיל ד"ה ואם נגע] בשם האגור, שאם רגל הא' או ה' שע"ג גוף הא' נגעו בגוף הא' בכל עוביים [ולא כפי הצריך להיות, שהם מחוכרים לגוף הא' ע"י קוץ דק], אין לזה תקנה ע"י גרירת חלק מהדיבוק משום דהוי חק תוכות, וצריך לגרור את הנכתב בפסול, וא"כ תיבטל צורת האות ויהא בזה חסרון של שלא כסדרן.

אות מופסקת הנראית כשתי אותיות

כתב השו"ע שאם באות צ' היה הפסק בין ה' לבין ה' והיא נראית כשתי אותיות, הרי זה פסול, ואם כבר כתב אחרי כן אחר מהני תיקון משום דהוי שלא כסדרן, דמתוך שהיא נראית כעת כשתי אותיות אחרות הרי זה נחשב כאילו אין כאן עיקר צורת הצ'.

מקור הדברים הוא בב"י בשם הר"י אסכנדר, ועיי"ש שמדויק בדבריו שבציור זה לא מהני קריאת תינוק להכשיר, דסו"ס עיינו ראות שהן שתי אותיות חלוקות, וכן כתב המג"א [ס"ק לו], והובא במשנה ברורה [ס"ק קיח]. אמנם במקרה שההפסק בין ה' לבין ה' הוא דק מן הדק, ולעין הרואה האות נראית כצ', ולא כו' נ', וגם תינוק קראה כן, אלא שע"י התבוננות רואים שיש הפסק, נחלקו הפוסקים:

א. הפמ"ג פסל גם בזה, ולא מהני תינוק דהוי שלא כסדרן, דסו"ס לאחר התבוננות ה"ז נראה כשתי אותיות אחרות. [וכתב הפמ"ג שכן נראה מדברי המג"א, והביה"ל (ד"ה אות) כתב שאין הכרח מדברי המג"א דאיירי גם בהפסק דק]. ובספר מקדש מעט כתב שגם בספר עולת תמיד ובא"ר פסלו בזה.

ב. אך הביה"ל [ד"ה אות] הביא שבדברי התה"ד [סי' רל] מבואר שבהפסק דק מאוד שאינו ניכר אלא ע"י התבוננות אין לפסול, אלא מהני תיקון ואין חסרון של שלא כסדרן. וכן כתב המקדש מעט [ס"ק קיא] בשם סדר הגט למהרמ"י ובשם הגר"י, וכן כתב רע"א בהגהתו לשו"ע.

ולכן מסיק הביה"ל שבשעת הדחק יש להקל בהפסק דק מן הדק שאינו נראה אלא ע"י התבוננות, דמהני תיקון. והחזו"א [סי' ח ס"ק ז ד"ה ומלשון] חלק על הביה"ל ונקט לפסול גם בהפסק דק מאוד, דלא הוזכרו בנמ' ובפוסקים שני שיעורים, הפסק ניכר ושאינו ניכר, ולכן בכל מקום שבפירושו נעשו ב' אותיות, הכרעת המבט היא לשופטן כב' אותיות.

עוד הוסיף הביה"ל [שם] שאם ההפסק דק כ"כ שאינו נראה אלא לעין השמש, ה"ז כשר אף להפמ"ג ואינו צריך תיקון כלל, דלא גרע מנקב שהדיו עובר עליו דלא חשיב נקב אף שהוא נראה לעין השמש. [והוסיף דהרוצה להחמיר גם בזה יחמיר רק להצריכו תיקון, אך בודאי לא לפסול מטעם שלא כסדרן].

והחזו"א [סי' ח ס"ק ח] חולק על דברי הביה"ל האלו, דכל מעלתו של נקב שהדיו עובר עליו הוא דלא דיינינן ליה כנקב אלא כאילו יש שם קלף, אך בודאי בעינן שיהא שם דיו, ובציור שהדיו נפל ונשאר נקב בודאי פסול, כשם שכל אות שיש בה הפסק פסולה, אף אם ההפסק דק ביותר שאינו נראה אלא לעין השמש.

קנין הלכה

מראי מקומות

אות צ' מופסקת הכתובה בכתב האר"י

כתב בספר מקדש מעט [סוס"ק קטז] שבאות צ' הכתוב בכתב האר"י, שהי' שע"ג הנ' הפוכה, אם הי' מופסקת אין דנים אותה כדין אות צ' מופסקת שכתב השו"ע, אלא כדין אות א' מופסקת, כיון שאין לי' הוזה צורת אות. 23.

אות מופסקת שאינה נראית כשתי אותיות

כתב השו"ע שאם היו אותיות מופסקות באופן שאינן נראות כשתי אותיות נפרדות, כגון שהי' שע"ג הא' לא נגע בא', ותינוק קראן כראוי, מותר לתקן אף אם כבר כתב אחריהן, ואין בזה חסרון של שלא כסדרן, והטעם משום שעיקר צורת האות קיימת, דלא נשתנתה לאות אחרת. [והוסיף החזו"א (סי' ח ס"ק ז) לבאר, דמתוך שלגוף הא' שנפסקה ממנה הי' אין צורת אות בפני עצמה, הרי חלק זה מושך את העין לראות גם את הי' כשייכת אליו ויוצרת צורת א', משא"כ אם לכל חלק יש צורת אות בפ"ע הרי העין רואה כל חלק בפ"ע ואינה מצרפת אותם].

ונחלקו הפוסקים בדין זה:

א [הפמ"ג [סוף דיני צורת האותיות שבסוף סימן לב] כתב שדין זה נאמר רק באופן שאין ניכר ההפסק להדיא, דרק בזה אמרינן שעיקר צורת האות קיימת ולכן אין חסרון של שלא כסדרן, אבל אם ניכר ההפסק להדיא הי"ז פסול, דאין צורת האות קיימת, ולא מהניא קריאת תינוק בזה. [והקשה הפמ"ג על עצמו דאם מיירי שלא ניכר ההפסק להדיא, א"כ ברור שהתינוק יקרא את זאת כראוי ולמה צריך לשאול לתינוק, ותירץ דאה"נ שאין צריך לשאול, אך הריא"ס בא לומר שאם שאלו לתינוק ולא קרא כראוי הי"ז פסול, 24 וסיים הפמ"ג בצ"ע.

ב [רע"א כתב שדברי הפמ"ג דחוקים, אלא דמשמעות דברי הכ"י הוא דאף בניכרת פרידתן להדיא מהני תינוק להכשיר את האות, ובאין ניכר להדיא כתב דא"צ לשאול לתינוק. [ואף שרע"א כתב לבסוף וצ"ע לדינא, כתב הביה"ל שזה סוף הציטוט מדברי הפמ"ג, אך רע"א עצמו הורה בשעת הדחק להתיר בזה].

גם הביאור הלכה [ד"ה מכירם] כתב דמשמעות הש"ע הוא כרע"א, ועיי"ש שכתב לדחות את הראיה שהביא הפמ"ג לדבריו, ומסיק שעכ"פ בשעת הדחק יש להקל בזה [ובמשנ"ב ס"ק קכב היקל בזה].

אמנם כתב הביה"ל שאם ההפסק ניכר לעין כל מרחוק מודה גם רע"א דפסול, ואף אם יקראנה התינוק כראוי לא יכשיר, דעינינו רואות שנשתנה צורת האות, והביא כן משו"ת פרח מטה אהרן. [ובשו"ת הנ"ל כתב שנחלקו הבי"י והב"ח מה נקרא רחוק לענין זה, שלדעת הבי"י היינו ד' אמות ולדעת הבי"ח השיעור הוא אמה]. 25.

ביאורים והערות

23. אות לי' שצורתה כאות ו' מעל אות כ', אם נפסק בין הכ' לבין הו', כתב בקסת הסופר [סי' טו] להחמיר כדין יוד"י הצ' שנפסקו, דהואיל ולכל חלק יש שם אות בפ"ע הי"ז נחשב כנשתנה האות. ובספר מקדש מעט [ס"ק קטז] כתב להכשיר בזה, כיון שאין האותיות כתובות כרגילות, אלא אות ו' נמצאת מעל השיטה הרי העין רואה אותן טפי כאות לי' מופסקת ולא כב' אותיות כ' וי'.

24. מבואר מדברי הפמ"ג שיש מקרים שהאות כשרה בלי לשאול לתינוק, אך אם הראו לתינוק ולא קרא כראוי הי"ז פסול, וכעיי"ז כתב בשיירי כנה"ג [הובא לעיל סעיף טו בביה"ל ד"ה כשר].

25. השיעורים האלו מובאים במג"א [סי' לו ס"ק א] לענין הא דבעינן שרגל הה' תהא מופרדת באופן ניכר מהגג, וע"ז כתב הבי"י [ריש סי' לו באלפא ביתא הראשון אות ה] שצריך שאדם בינוני יראה את הריוח שביניהם ממרחק ד' אמות. והביא המג"א שהרמ"ע מפאנו כתב ששיעור זה אינו בדוקא, ואח"כ הביא שהב"ח כתב בשם ספר ברוך שאמר שהשיעור הוא שיכירנו היטב מעל ס"ת שע"ג הבימה כשקורא בו, וכתב במח"ש שהוא שיעור אמה. [ולכאורה אין ראייה מוכחת ששיעורים אלו הם גם השיעור שלגביו כתב הביה"ל שאם ההפסק ניכר לעין כל מרחוק הי"ז פסול ולא מהני תינוק].

קנין הלכה

מראי מקומות

העולה מכל הג"ל:

- א. אות מופסקת אשר כל חלק הוא אות בפ"ע, כגון צ' שנפסק הי' מהנ', אם ניכר ההפסק להדיא ה"ז פסול ולא מהני תינוק להכשיר.
- ב. אם אין ניכר ההפסק להדיא אלא רק אחר התבוננות, מסיק הביה"ל להכשיר בשעת הדחק [דהיינו דיכול לתקן את ההפסק אף שכתב אח"כ, ואין חסרון של שלא כסדרן].
- ג. אות מופסקת אשר אין שני החלקים אותיות בפני עצמן, מסיק המשנה ברורה להכשיר לתקן אף אם ניכר ההפסק להדיא, אם תינוק קרא כראוי, ועכ"פ בשעה"ד, ודלא כהפמ"ג.
- ד. אם ההפסק גדול וניכר אף ממרחק, ה"ז פסול אף כשכל חלק אינו אות בפ"ע, דסו"ס נשתנה צורת האות.

אות ח' שהחטומרת שלה מופרדת

השו"ע מביא בתחילת הסעיף כמה ציורים של אות מופסקת הנראית כשתי אותיות, ואחד מהם הוא אות ח', ובסוף הסעיף הביא השו"ע שלגבי אות ח' מופסקת שלא ניכר ההפסק להדיא ה"ז כשר לתקן, [אף אם תינוק לא קרא כראוי משום שאינו מורגל בצורה זו של אות ח'], והחילוק הוא שברישא מיירי שהתפסק ניכר להדיא ולכן חשיב כנשתנה צורת האות לב' זיינין, ובסיפא לא ניכר ההפסק להדיא, כך מדויק בשו"ע, וכן פירש המשנה ברורה, ועיין בביה"ל שהביא דברי המ"ז בזה והביה"ל הקשה על דבריו.

אות ש' שעשה לה ד' ראשים

כתב במקדש מעט [ס"ק קיז] אות ש' שעשה לה בטעות ד' ראשים, דעת המהריק"ש דמיקרי אות ש' ואפשר לתקן ע"י גרירה ואינו חק תוכות. אבל בספר גט פשוט [אה"ע סי' קכה] ובפרי חדש ובאמת ליעקב פסלו בזה.

אותיות כ' ו' סמוכות זו לזו וקראן תינוק מ

כתב בספר גידולי הקדש [סי' לב ס"ק לג] שאם היו אותיות כ' ו' סמוכות זו לזו יותר מסמוכות שאר אותיות, ויש ביניהן הפרש כשערה, אך התינוק קראן כמ' פתוחה, ה"ז פסול דהוי כנשתנה צורת האות. ובשו"ת שבט הלוי [ח"ה סי' ח' אות ב] הביא שהמהרש"ג [שו"ת ח"א סי' ג] הכשיר בזה. וכתב בשבט הלוי שהדבר תלוי במחלוקת האחרונים אם אולינן בתר קריאת תינוק לפסול, שבספר שיורי כנה"ג [הובא בביה"ל לעיל סט"ו ד"ה כשר], וכן במשנת סופרים [שבס"י לו אות ז] פסל בציוור שלנגד עינינו האות כשרה אך התינוק לא קראה כראוי, ואילו בספר לדוד אמת [החיד"א] וכן בקסת הסופר [חקירה ה] נקטו לקולא בזה, דלא אולינן בתר תינוק לפסול, וכתב בשבט הלוי דיש להקל.

שאלות לחזרה על החומר הנלמד בחודש שבט תשפ"א

או"ח סי' לב מסעיף טו עד סעיף כה

מיוסדות על טור וב"י וד"מ, שו"ע ט"ז ומג"א, משנ"ב, שעה"צ וביאור"ל

סימן לב סעיף טו

- א. 1) באר האם בעינן שיהיו האותיות מוקפות גויל אף בפנים האותיות או רק מבחוץ?
2) ואיך נקטינן להלכה?
- ב. לדעה ראשונה בשו"ע;
1) האם מותר לכתוב לכתחילה כשיש נקב בחלל האות - כשהנקב ממלא כל החלל או אינו ממלא כולו?
2) אם עבר וכתב, האם יש נפק"מ אם הנקב היה קודם הכתיבה או שנעשה אח"כ?
3) ומה הדין כשהנקב גדול יותר מהחלל ונוגע בגוף האות?
ג. לדעת הירושלמי;
1) אם נקב בתוכו רק מצד אחד סמוך לאות ולא מכל הצדדים, האם פסול?
2) האם מהני לגרור מעט מבפנים מעובי הקו של האות כדי שיהיה מוקף גויל?
3) ומה הדין בשעת הדחק כשלא נזדמן לו סופר שיוכל לקלוף בטוב מעט סמוך לנקב?
ד. אותיות שאין להם ג' דפנות, כגון ך פשוטה ואות ו, כשיש נקב בתוכו האם מיקרי בתוכו?
ה. 1) אם ניקב רגל שמאל של ה אחר הכתיבה או נמחק קצת דיו האם סגי שישאר כל שהוא או בעינן כמלוא אות קטנה?
2) ומה הדין בכה"ג ברגל שמאל של ח?
3) ומאי שנא בין ה לח?
ו. 1) האם הרמ"א פוסק בזה כדעת המחמירים או שהחמיר מספיקא דדינא?
2) ולפי"ז באופן הנ"ל שניקב רגל שמאל ונשאר רק כל שהוא והתינוק קוראו לאות, האם יש להקל על ידי תיקון?
ז. רגל ימיני של אות ה;
1) מה הדין אם ניקב או נפסק בלא נקב או נמחק קצה האות - באורכו?
2) אם נפסק קצת מעבי ע"י נקב או ע"י מחיקה, האם בעינן שישאר כמלוא אות קטנה או סגי בכל שהוא?
3) מהו מלא אות קטנה?
4) איך משערין כמלוא אות קטנה, כשהכתב גדול וכשהכתב בינוני?
ח. 1) אם לא נשתייר כמלוא אות קטנה למעלה מהנקב, האם מצרפין מה שלמטה מהנקב אם התינוק קוראו לאות, ומה הטעם?
2) והאם מהני תיקון לזה כשפרידתו אינו ניכר להדיא?
3) אם נשתייר מהנקב ולמעלה מלא אות קטנה, האם צריך להראות לתינוק, ומה הטעם?
4) אם הראוהו לתינוק ולא יכול לקרותו, האם צריך להחמיר?

סעיף טז

- ט. נפסק אחת מהאותיות הפשוטות כגון: ו, ז, ך, ן - מאורך האות ולמטה ולא נשאר רק החלק שקודם ההפסק או שמתחילה כתב האות קצר יותר ומסתפק אם הוא ארוך כשיעור הראוי לו, מראין האות לתינוק;
1) האם צריך לכסות הפרשה לפניה כשמראה לתינוק?
3) והאם צריך לכסות תיבה זו או אחריה?
4) אם יש כמלא אות קטנה דידהו, כגון ו או ן קטנה וניכר יפה, האם צריך להראות לתינוק?
י. 1) מה הפ"י תינוק לא חכם, חכם שמבין הענין או חכם בהכרת האותיות?
2) מה הפ"י תינוק לא טיפש, שאינו יודע לקרות האותיות או שאינו בקי בצורת האותיות?
יא. באותיות הנ"ל, אם נפסק באמצע אורך האות ונשתייר גם למטה מן ההפסק;
1) האם מועיל לצרף מה שלמטה מן ההפסק?
2) ולפי"ז האם צריך לכסות החלק הנשאר למטה מן ההפסק?
יב. באותיות הנ"ל, אם התינוק יודע לקרותו;
1) האם מועיל גם כשניכר פרידתו להדיא?
2) והאם צריך תיקון, ומה הטעם?
יג. באותיות הנ"ל, אם התינוק אינו יודע לקרותו;

- 1) האם מועיל אם ההפסק נעשה אחר כך?
 - 2) האם מועיל כשההפסק קטן כל כך שאינו ניכר להדיא?
 - 3) והאם מועיל תיקון - כשההפסק ניכר להדיא או אינו ניכר להדיא?
- י.ד. אם אנו רואים שאין צורת האות כתיקונו, כגון אותיות שאין איבריו נוגעין בגופו או אותיות שאינן פשוטות שיש הפסק באמצען;
- 1) האם מהני שהתינוק קורא אותו כראוי?
 - 2) האם מהני תיקון כשהתינוק קורא אותו כראוי?
 - 3) מהי ההגדרה, מתי מהני קריאת התינוק להכשירו אף בלא תיקון ומתי מהני קריאת התינוק להכשירו רק עם תיקון?
- טו. 1) אות שנכתב בכשרות ואח"כ נפסק ע"י נקב, האם כשר ומה הטעם?
 2) ומה הדין אם הנקב שנעשה אח"כ מגיע מאות לאות?
 3) ומה הדין אם יש ספק מתי נעשה הנקב, ומה הטעם?
- טז. כמה נפק"מ לדינא מצינו בנו"כ בין שתי התירוצים בב"י?
- יז. באופן שהאות יותר גדול מהשיעור, ונעשה נקב בסופו באופן שאפילו אם ינכה מקום הנקב ושיעור דהקפת גויל ישאר שיעור הראוי לאותו אות, מהי הכרעת הביאווה"ל בזה, טעמו ונימוקו?
- יח. אות שנכתב בכשרות ואח"כ - לפני שסילק ידו או אח"כ - נגע ונדבק באות אחרת, מה הדין והטעם?
- יט. 1) רגל ד' שמגיע לסוף הקלף בלי הקף קלף, מה דינו?
 2) שאר אותיות המגיעות לסוף הקלף, מה דינו?
 3) ומה החידוש ברגל ד'?
- 4) אם היא ארוכה כ"כ שאם נגרור קצת ישאר לה צורתה, האם כשרה כך?
 - 5) האם מהני תיקון בגרירה?
 - 6) והאם מהני דיבוק מטלית?
 - 7) ומה הדין אם כשכתב ד' היה מוקף גויל ואח"כ נחתך הקלף ועי"ז אין מוקף גויל?

סעיף יז

- כ. 1) מה הטעם דלא מהני כתיבה ע"י חק תוכות?
 2) כשנגמר האות ע"י כתיבה ואח"כ נפסל האם יש בזה פסול חק תוכות מן התורה?
 3) היכא דלא מהני גרירה מחמת הפסול של חק תוכות, האם יש נפק"מ אם נעשה בעת הכתיבה או אח"כ?
- כא. נפלה טיפת דיו או צבע אחר לתוך האות - ונגע בגוף האות או לא נגע, או שנפלה על קוי האות ונתפשט גם מחוץ להאות, מה הדין באופנים דלהלן;
- 1) כשאיבדה האות צורתה לגמרי?
 - 2) כשנשתנה צורתה לאות אחרת?
 - 3) כשנחסר רק קוצה של יו"ד וכדומה?
 - 4) ואיך אפשר לתקנה בספר תורה, תפילין ומזוזות?
- כב. 1) כשמסתפק בצורת האות אם נשתנתה, מה דינה?
 2) האם מהני להעביר הקולמוס אחר שחק תוכו?
 3) ומה הדין אם האות כבר נתייבש והטיפה עדיין לח?
- כג. נטף שעוה על אות ואינה ניכרת;
- 1) האם נפסל האות?
 - 2) מה יעשה לקריאת התורה ביום חול?
 - 3) מה יעשה בשבת - כשנראה האות מתוכה וכשאינה נראית?
 - 4) ומה יעשה אם הנטיפה היא על אותיות משמות שאינם נמחקים?
- כד. נפלה טיפת דיו ולא נשתנה צורת האות, האם צריך או יכול למחוק הטיפה;
- 1) כשנפלה לתוך חלל האות בלבד?
 - 2) כשנפלה על האות גופא ונתעבה גג האות?
 - 3) כשנפלה מחוץ לאות סמוך לאות בעת הכתיבה?
- כה. 1) כתב חלק מהאות ונפלה טיפת דיו קודם שנגמר האות כדין, וגמר מתחילה האות ולא ניכר עדיין, האם מהני גרירת הטיפה?
 2) והאם מועיל למשוך את הטיפה ולגמור עמה את האות?
 3) אם תחילה גרר את הטיפה ורוצה לגמור האות בכתיבה, האם מהני, ומה הטעם?
 4) אם נפלה על הקלף טיפת דיו ממש ונעשה כמין חצי אות, האם אפשר להשלים האות ע"י כתיבה?

- כו. באופנים דלהלן, דאין תקנה בגרירה, באלו דברים למדנו שאפשר לתקן;
 (1) כתב ר במקום ד או כ במקום ב?
 (2) כתב ד במקום ר או ב במקום כ?
 (3) כתב ן במקום ז?
 (4) כתב ה במקום ד?

כז. לענין חק תוכות כשר בכתיבה ופסול בגרירה. לאיזה ענין למדנו שכשר בגרירה ופסול בכתיבה?

סעיף יח

- כח. (1) מ פתוחה שנסתמה פתיחתה, מה הטעם שפסול?
 (2) ומה הדין אם נסתמה בנגיעה דקה כחוט השערה?
- כט. (1) אם סתם המ' קודם שגמר לכתוב אותה, האם מהני לגרור הסתימה, ומה הטעם?
 (2) אם רוצה לתקן מ' שנסתמה, האם צריך למחוק כל האות או סגי לגרור כל החרטום או חלק מהחרטום, ומה הטעם?
 (3) כשנכתב בכשרות האם מהני גרירת חצי חרטום או שצריך דוקא כולה?
 (4) האם בעלמא כתיבת כל החרטום לעיכובא או רק לכתחילה?
- ל. אות ד שהמשיך רגלו ודומה לאות ד, האם מהני שיתקן באופנים דלהלן;
 (1) לגרור מה שארוך יותר מהשיעור?
 (2) למחוק כל הרגל ולכתוב אותה מחדש?
 (3) להמשיך גגו של האות לרחבה עד שנראה לכל שהוא ד?
 (4) והאם כשכתב ה במקום ד - מועיל להמשיך גגו של האות לרחבה - אחר שמחק הנקודה - ומה הטעם?
- לא. (1) כתב ח במקום שני זיינין, האם מועיל לגרור החטוטרט, ומה תקנתו?
 (2) ד שעשאה למעלה כמו ד, האם לגרור התג, ומה תקנתו?
 (3) והאם תיקון זה צריך שיהיה דוקא כסדרן?
- לב. אות שנכתב בפסול וצריך לבטל צורתה, האם צריך למחקה כולה או סגי חלק מהאות;
 (1) באות שכתבתו כתיבה אחת?
 (2) באות שכתבתו בשתי כתיבות?
- לג. האם מהני שיגרור הירך לבד או הגג לבד, ומה הטעם;
 (1) ר שעשאה כמו ד?
 (2) כשכתב בתחילה ר ואח"כ טעה ועשה בו תג כמו ד?
- לד. ד שעשה גגו רחב כמו ר;
 (1) מה תיקונו לכתחילה?
 (2) ואם אין לו מקום למשוך - האם ימחק הגג או הרגל?
 (3) ואם הוא ד בתיבת אלקיך?
 (4) והאם דומה או שונה דבר זה מאות ר שעשאה כמו ד, ומה הטעם?
- לה. שתי אותיות שנכתבו כתיקון ונדבקה אות לאות, ולא נשתנה צורת האות;
 (1) מה הטעם שפסול?
 (2) ומה הדין אם הנגיעה רק בכל דהו?
 (3) והאם אפשר לגרור ולהפריד לכתחילה, בספר תורה, בתפילין ומזוזות, ומה הטעם?
 (4) ומה הדין אם כל אורך האות דבוקה לחברתה, ומה הטעם?
- לו. כשנדבקה אות לאות ונשתנה צורתה לגמרי או נשתנה צורתה לאות אחר;
 (1) האם מהני גרירת הדיבוק, ומה הטעם?
 (2) ומהי תיקונו?
- לז. נתפשטו האותיות מכל לחות הדין, שקורין גיפלאסין, ונראין כדבוקים;
 (1) מה הדין כשנראה שאין האותיות נוגעין?
 (2) ומה הדין כשהאותיות נוגעין זה בזה?
- לח. אותיות שנכתבו כתיקון והגיעו ראשיהן או רגליהן לסוף הקלף;
 (1) האם מהני לגרור קצת שיהיה מוקף גויל?
 (2) והאם ומדוע הוי חק תוכות?
 (3) והאם מעכב בזה שלא כסדרן, ומה הטעם?
- לט. רגלי ה או ק שנגעו בגג, האם צריך לגרור הרגל כולו או סגי במקצתו, ומה הטעם;
 (1) כשנעשה הנגיעה בעת הכתיבה?
 (2) כשנעשה הנגיעה אחר הכתיבה?
- מ. האם מהני בזה שיגרור קצת מהגג עד שהרגל יהא מחוץ לאות ועי"ז יתבטל צורתו, ואח"כ ימשוך הגג למעלה מהרגל שישאר הפרש?

- מא. 1. רגלי ה או ק הסמוכים מאד לגג ויש הפסק רק כחוט השערה, האם כשר?
 2. ומה הדין אם הדיבוק שלהם לגג הוא רק כחוט השערה?
 3. והאם מהני בזה שיראה לתינוק, ומה הטעם?
- מב. אם נמצא בספר תורה רגל ה שנדבק לגגה כחוט השערה ותינוק קוראו ה, האם צריך להוציא אחרת, ומה הטעם?
- מג. כתב המרדכי דבמקום שנהגו הסופרים לעשות ח בחטוטר, תליית הה' אינה רק למצוה ואין לפסול בדיעבד.
 1. האם אפשר לסמוך על המרדכי להקל ע"י הפרדה כשנדבק רק כחוט השערה?
 2. מה הדין לשיטתו כשנדבק רגל הה' לגגה דיבוק עב עד שנראית כח' ממש?
 3. בשעת הדחק, כשאי אפשר למחוק האות, האם יש להכשיר בנגיעה דקה שנעשה אחר שנגמר האות בכשרות, ומה הטעם?
- מד. נגע רגל א בגגה ;
 1. האם יש נפק"מ אם הנגיעה נעשתה בשעת כתיבה או אח"כ?
 2. האם צריך לגרור כולו או סגי לבטל צורתה?
- מה. נגע יו"ד העליון של א בגג שתחתיה באופן שנדבקה כולה ונפסדה צורתה ;
 1. האם מועיל תיקון או צריך לגרור כל היו"ד?
 2. והאם צריך לגרור גם היו"ד התחתונה – לכתחילה ובדיעבד?
 3. והאם צריך לגרור קו העקום?
- מו. 1. מה הדין אם היו"ד העליון נתפשט מעט ונשאר הפסק דק מאד?
 2. ומה הדין אם נגע רק עוקצה השמאלית של היו"ד בגג?
- מז. 1. יודי"ן של ש, צ, ע, פ, שנגעו בגוף האות יותר ממקום דיבוקם, מה דינם?
 2. רגל שמאלי של ת שנכתב ישר ולא בולט למטה לצד שמאל, מה תיקונו?

סעיף יט

- מח. 1. מתי צריך לומר הריני כותב לשם קדושת תפילין, בתחילת הכתיבה או לפני כל פרשה?
 2. כשקידש בתחילה, האם מהני אף אם הפסיק באמצע הפרשיות?
 3. האם לתיקון אותיות צריך גם כן לקדש?
 4. האם צריך לקדש בפיו או סגי במחשבה?
- מט. 1. מתי צריך לקדש האזכרות לכתחילה?
 2. ואם כותב שתי אזכרות בלי הפסק?
 3. והאם צריך גם לקדש בתחילת הכתיבה?
 4. קידש רק בתחילת הכתיבה האם מהני בדיעבד?
 5. בספק אם קידש את השם לפני כתיבתו, האם מהני מה שקידש בתחילה?
 6. האם קידוש השמות הוא מדאורייתא או מדרבנן?
- נ. 1. כשמקדש האזכרות האם צריך לקדש בפיו או סגי במחשבה?
 2. אם לא קידש רק במחשבה גם בתחילה וגם בשעת כתיבת השם, האם מהני?
- נא. האם מותר לכתוב כשמנמנם, ומה הטעם?

סעיף כ-כא

- נב. 1. חיסר או יתר אות אחת, והתיבה לא נשתנה לקריאתה, האם פסול?
 2. חיסר קוצו של יו"ד, האם מעכב?
 3. מה הדין אם יתר אות אחת ואינה מחוברת לשום תיבה, רק עומדת בין תיבה לתיבה או בין השיטין?
- נג. אלו עוונות מוזכרים לסופר שלא מדקדק בחסירות ויתירות?
 נד. כמה פעמים צריך הסופר לקרוא את הפרשיות שכתב, ומה הטעם?

סעיף כב

- נה. לפני שכותב השם, מה צריך הסופר לקרוא?
 נו. כשטובל הקולמוס לכתוב את השם ;
 1. האם יכתוב מיד את השם, ומה הטעם?
 2. אם גמר כל התיבה שלפני השם, מה יעשה?
- נז. אם צריך עוד דיו לפני שגמר השם ;
 1. מהיכן יקח דיו להשלים השם?
 2. האם יכול לקחת מאותיות השם עצמן, ומה הטעם?
 3. ואם האותיות שלפניו אינן לחים?

4) והאם כל זה לעיכובא או רק למצוה?

סעיף כג

- נח. אם חיסר אות אחת, האם יש לו תקנה, ומה הטעם;
1) כשאחריו עד סוף הפרשה יש שמות שאינם נמחקין?
2) כשאין אחריו שמות שאינם נמחקין?
3) והאם גורד עד הסוף ואח"כ משלים האות או שיכול להשלים לפני שגורד ואח"כ יגרוד?
נט. אם יתר אות אחת, האם יש לו תקנה שיגרור את האות, ומה הטעם;
1) כשהיא בתחילת התיבה או בסופה?
2) כשהיא באמצע התיבה?
ס. אות מיותרת באמצע התיבה;
1) האם מועיל לגרור האות ואח"כ למשוך האותיות שלפניה, כגון ב או כ או ד או ר?
2) ומה הדין באותיות שאפשר למשוך האות רק למטה כגון צ או נ?
3) והאם מועיל לעבות את האותיות שאחרי האות הנגררת?
4) והאם נכון להבליע לכתחילה אות בתוך אות, כגון י בתוך נ או בתוך צ, ומה הדין בדיעבד?
סא. אם כתב תיבה מיותרת וגורר אותה;
1) מהי השיעור שיכול להניח מקומה חלק?
2) ואם יש יותר משיעור זה, האם יש לו תקנה?
3) באופן שהתפילין יפסלו בגלל הריח, האם יכול להמשיך גג של ה או ק שלפניה למעט מהריח ועיי"ז יהיה הרגל השמאלי באמצע האות?
סב. 1) כשמחוק תיבה כפולה, האם ימחוק התיבה הראשונה או השנייה?
2) אם כתב השמרו השמרו, איך יתקנה?
3) אם התיבה השנייה נכתבה שלא מענין התפילין כלל, ויש ו בסופה, האם מועיל למחוק ה' מהראשונה והתיבה השנייה עד ה' ואח"כ לקרב הראשונה עד ה' השנייה, ומה הטעם?

סעיף כד

- סג. כשצריך לגרור אות או תיבה ורוצה לכתוב במקומה אחרת;
1) האם יגרור כשיתייבש או ימחוק בעודו לח?
2) אח"כ, האם מותר לו לכתוב אזכרה במקום ההוא?
3) אם נשאר שום רושם דיו, האם מותר לכתוב שם אזכרה או סתם תיבה, ומה הדין בדיעבד?

סעיף כה

- סד. בכללי שלא כסדרן, האם מועיל לתקן באופנים דלהלן;
1) אות שיש בו קלקול שנראה לעין כל שאין צורתו עליו או שעיי"ז נדמה לאות אחר?
2) והאם מועיל בזה אם התינוק קוראו כראוי?
3) אות שעיי"ז חסרונו וקלקולו לא נפסד מצורתו לגמרי ועדיין עיקר צורתו עליו, רק שיש הפסק דק באמצע האות או בין איברי האות, והתינוק קוראו לאות?
4) אות שעיקר צורתו עליו והתינוק קוראו לאות, שתיקונו לגרור מקצתו ולכותבו מחדש?
סה. 1) נגע רגל א או פני א בגג, או רגל ה או ק בגג, שתיקונו עיי"ז גרירת כל מה שנכתב בפסול, האם מועיל תיקון?
2) אות אחת שנתחלקה לשתיים, עד שנראה כשתי אותיות, או אות שחסר לה אבר, האם מועיל תיקון?
3) אות י שלא עשה לה רגל שמאלי, האם מועיל לתקנה, ומה הטעם?
סו. כשיש הפסק בין איברי האות, כגון צ שכתב ינ, או ח שכתב שני זיינין וכדומה, האם מועיל תיקון?
1) כשניכר בהדיא פרידתן?
2) כשההפסק דקה מן הדקה שאינה ניכרת עד שישתכל בה היטב?
3) אם ההפסק דק מאד עד שאין נראה רק נגד השמש?
4) אם ההפסק גדול כל כך עד שנראה לעין כל מרחוק?
סז. שתי אותיות שנדבקו ונשאר צורת האותיות וצריך להפרידם, האם יש בהם משום שלא כסדרן?
סח. חוטרא דאות ח שאינן נוגעים למעלה זה לזה, ואין ניכר להדיא פרידתן או שניכר להדיא פרידתן והתינוק קורא שתי זיינין, האם מותר להדביקן, ומה הטעם?